

DOI: 10.7596/taksad.v9i2.2414

Citation: Sevinç, M., & Turabi, A. H. (2020). Tarihte Müzisyen Şahsiyetler: İbnü't-Tahhân'ın *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme. *Journal of History Culture and Art Research*, 9(2), 480-500. doi:<http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v9i2.2414>

Tarihte Müzisyen Şahsiyetler: İbnü't-Tahhân'ın *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme*

Musician Figures in History: A Study on *Hawi al-Funun wa-Salwat al-Mahzun* of Ibn al-Tahhan

Muhammet Sevinç¹, Ahmet Hakkı Turabi²

Abstract

Hawi al-Funun wa-Salwat al-Mahzun was written by Ibn al-Tahhan who was one of the palace musicians in Egypt (Fatimids period) between X-XI centuries. According to the available sources, it is the only known musical work that has survived since the Fatimids period. This work, written by a professional musician, consists of two main articles dealing with the scientific and practical aspects of the music art and has an encyclopedic feature with a hundred and two subject titles. One of the most important features that distinguishes *Hawi al-Funun wa-Salwat al-Mahzun* among early music sources is that the work sheds light on the music of the Fatimids period, as well as the seven hundred musicians who lived between the Jahiliyya period and the Fatimids period. This study, firstly, gives information about Ibn al-Tahhan and his famous study *Hawi al-Funun wa-Salwat al-Mahzun*, and secondly, as mentioned by Ibn al-Tahhan, gives information about the famous musicians who lived between the period of jahiliyyah and the Fatimids period.

Keywords: Hawi al-funun wa Salwat al-Mahzun, Ibn al-Tahhan, al-Musiqi, Musicians history, Fatimids music, Music theory, Music, Musicology, History of music.

* Bu makale Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı doktora programında, Prof. Dr. Ahmet Hakkı Turabi danışmanlığında Muhammet Sevinç tarafından hazırlanan "İbnü't-Tahhân'ın *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* Adlı Mûsikî Eseri (Tahkik ve İnceleme)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Arş. Gör. Dr., İlahiyat Fakültesi, Türk Din Musikisi Anabilim Dalı. Ankara Üniversitesi. E-mail: msevinc@ankara.edu.tr

² Prof. Dr., İlahiyat Fakültesi, Türk Din Musikisi Anabilim Dalı. Marmara Üniversitesi. E-mail: ahturabi@yahoo.com

Öz

Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn adlı eser, X-XI. asırlar arasında Mısır'da (Fâtımîler dönemi), saray müzisyenlerinden olan İbnü't-Tahhân tarafından kaleme alınmış olup eldeki kaynaklara göre Fâtımîler döneminden günümüze ulaşabilmiş bilinen tek mûsikî eseridir. Profesyonel bir müzisyen tarafından kaleme alınan bu eser, mûsikî sanatının ilmi ve ameli yönlerinin ele alındığı iki bölümden oluşmakta ve içerisinde yer alan yüz iki konu başlığı ile ansiklopedik bir özellik taşımaktadır. Erken dönem mûsikî kaynakları arasında *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*'u farklı kılan en önemli özelliklerinden birisi, eserin Fâtımîler dönemi mûsikî kültürüne ışık tutmasının yanı sıra, eserde cahiliye dönemi ile müellifin yaşadığı Fâtımîler dönemi arasında yaşamış beş yüze yakın mûsikîşinasın isimlerinin tasnifli bir şekilde zikredilmesidir.

Bu çalışmada öncelikle İbnü't-Tahhân ve *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* adlı eseri tanıtılacaktır. Ardından da eserde adı geçen, cahiliye dönemi ile müellifin yaşadığı Fâtımîler dönemi arasında yaşamış müzisyenler hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, Müzisyenler tarihi, Fâtımî mûsikîsi, Musiki nazariyatı, Müzik, Müzikoloji, Musiki tarihi.

Giriş

İslam dünyasında mûsikî tarihi ile ilgili kaleme alınan eserlerde genel olarak her dönemin mûsikî kültürü ve mûsikî sanatına yaptıkları katkılarla isimleri ön plana çıkmış mûsikîşinasları tanıtılmaya çalışılmaktadır. Ancak bu eserlerde, X. asırda Kuzey Afrika'da kurulup hâkimiyet alanını kısa sürede Mısır, Suriye ve Hicaz bölgelerini de içine alacak şekilde genişleten ve hüküm sürdükleri yaklaşık üç asırlık süreçte İslam coğrafyasında bıraktıkları izlerle önem arz eden Fâtımîlerin (909-1171) mûsikî kültürüne değinilmediği görülmektedir. Diğer taraftan yerli ve yabancı kaynaklar üzerinden yaptığımız araştırmalar sonucunda, Fâtımîler dönemi mûsikîsine dair kapsamlı bir çalışmaya da rastlanmamıştır.

Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn adlı eser, X-XI. asırlar arasında Fâtımîler döneminde Mısır'da saray müzisyenlerinden olan İbnü't-Tahhân tarafından kaleme alınmış olup eldeki verilere göre bu dönemden günümüze ulaşabilen tek mûsikî eseridir. Bu eseri ilk dönem mûsikî kaynaklarından ayıran en önemli yönlerinden birisi, eserde Fâtımîler dönemi mûsikîsine dair ele alınan konuların yanında, cahiliye dönemi ile müellifin yaşadığı Fâtımîler dönemi arasında yaşamış beş yüze yakın mûsikîşinasdan bahsedilmesidir. Bu yönüyle *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, İslam tarihinde dönemlere göre tasnif edilmiş olarak meşhur müzisyenlerden söz eden yegâne kaynaktır.

Profesyonel bir müzisyen olan İbnü't-Tahhân tarafından kaleme alınan *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* adlı eser, mûsikî sanatının ilmi ve ameli yönlerinin ele alındığı iki makaleden oluşmaktadır. İçerisinde yer alan yüz iki konu başlığı ile ansiklopedik tarzda kaleme alınmış bir eserdir. Eserde kadim Grek filozoflarından çeşitli alıntılar yapılması ve onlara ait bilinmeyen bazı mûsikî eserlerinden bahsedilmesi, Abbâsî döneminin meşhur mûsikîşinaslarına yapılan çeşitli atıflar, Fâtımî döneminin meşhur müzisyen aileleri ve şahısları hakkında aktarılan rivayetler, müellif ile Fâtımî devlet yöneticileri arasında geçen bazı diyaloglar vb. dolayısıyla mûsikî tarihi açısından önemli bilgiler içermektedir. Eserde mûsikînin nazarî ve ameli yönünün nasıl olması gerektiğine dair de önemli bilgiler yer almaktadır.

Bu çalışmada öncelikle İbnü't-Tahhân ve *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* adlı eseri hakkında bilgi verilecektir. Ardından da eserin en ilgi çekici bölümü olduğunu düşündüğümüz İslam tarihinde dönemlere göre meşhur müzisyenlerin isimleri tasnifli olarak zikredilecektir.

1. Eserin Müellifi: İbnü't-Tahhân

1.1. İbnü't-Tahhân'ın Hayatı

Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn adlı eserin başlık sayfasında kitabın müellifi olarak, *Ebi'l-Hasen Muhammed b. el-Hasenî el-Ma'rûf bi İbni't-Tahhân el-Mûsikî Rahimehullâh (Mûsikîşinas İbnü't-Tahhân diye bilinen Ebi'l-Hasen Muhammed b. el-Hasenî)*" anlamında Arapça bir ibare yer almaktadır. Müellif ise, kitap

içerisinde ismini ve künyesini birkaç yerde zikretmiştir. Başlıkta verilen isimle kitap içerisinde geçen bilgiler arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. İlk olarak kitabın, Fâtımîler dönemi mugannîlerinden bahsedilen elli beşinci babının sonunda; “...*Bu kitabın müellifi eş-Şeyh Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. et-Tahhân'dır*”³ yazmaktadır. İkinci olarak ise, müellifin kendisini ve babasını metheden şairlerden bahsettiği yetmiş yedinci başlıkta, el-Bedî isimli bir şairin müellife yazdığı beyitte “*Ey Ebû'l-Hüseyn!*” ifadesi bulunmaktadır.⁴ Otuz dördüncü başlıkta ise, müellifin babası ile Şerifü'l-Mugannî isimli bir şahıs arasında geçen diyalogda, Şerifü'l-Mugannî müellifin babasına; “*Ey Muhammed'in babası...*”⁵ diye hitap etmiştir. Dolayısıyla müellifin adı Muhammed b. et-Tahhân, künyesi Ebû'l-Hüseyn'dir. Lakabı ise kitabın başlığında da geçtiği üzere İbnü't-Tahhân el-Mûsikî' (mûsikîşinas), ya da diğer bazı kaynaklarda geçtiği üzere İbnü't-Tahhân el-Mülâhîn'dir (bestekâr).

İbnü't-Tahhân'ın hayatı hakkında klasik kaynaklarda sınırlı bilgiler bulunmaktadır. Onun hakkında bilgi veren nadir kişilerden birisi hicrî VII. (m. XIII.) asırda yaşamış Şamlı âlimlerden olan İbnü'l-Adîm'dir (ö. 1262). İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fi Târihi Haleb* isimli eserinde müellifin kitabından çeşitli ıktibaslar yapmış ve İbnü't-Tahhân'dan edebiyattaki uzmanlığının yanı sıra usta bir müzisyen olarak bahsetmiştir.⁶

Müellifle ilgili en detaylı bilgiyi ise, hicri VII. asırda yaşamış olan tarihçi İbn Said el-Mağribî (ö. 1286) vermiştir. İbn Said, *Nücümü'z-Zâhira fi Hulâ Hazreti'l-Kâhire* adlı eserinde, “Ebû'l-Hasan el-Mülâhîn İbnü't-Tahhân” başlığı altında müellifin kısa bir biyografisini vermiştir. İbn Saîd, Ebû'l-Abbas el-Kurtubî'den (ö. 1258) nakille onun hakkında şu bilgileri aktarmıştır:

*“İbnü't-Tahhân'ın bestekârlıkta önemli bir yeri vardır. Mısır şarkılarının çoğu onun bestesidir. Muhammed b. el-Hasan el-Hüseyni el-Âfisâsî'nin Ruznâmetü'l- Muhâdiseti li'ş-Şerif' adlı eserinde ondan şöyle bahsedildiğini buldum: İbnü't-Tahhân'dan bir şarkı söyledim... O'nu hicri 449 yılı sonunda Mısır'a girdiğime gördüm. İbnü't-Tahhân güzel kıyafetleri olan bir yaşlıydı. İyi giyimliydi ve mısır eşeklerinden bir eşeğe binmişti. Eşeğinin yöresel ve ağır bir semeri vardı. O'nun elinin altında bir kölesi vardı. Vezir Yâzûrî'nin yanında iyi bir mevkie sahipti ve vezirin cariyelerine müzik öğretiyordu. İbnü't-Tahhân'ın Câmiu'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn adında, mûsikî ve mûsikîşinaslar hakkında bir kitabı vardır.”*⁸

Kurtubî'den nakledilen, 449/1057 sonlarında hala yaşlı bir adam olarak hayatta olduğu ve Fâtımî halifelerinden Mustansır'ın (1036- 1094) veziri Yâzûrî'nin⁹ (ö. 1058) yakınında bulundu bilgisi dışında, İbnü't-Tahhân'ın doğum ve ölüm tarihlerine ilişkin klasik kaynaklarda herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. İbnü't-Tahhân'ın, yine kitabında aktardığı bazı rivayetlerden, onun Fâtımî halifelerinden Zâhir'in (1021-1036) sohbet meclisinde bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁰ Dolayısıyla İbnü't-Tahhân, hicri IV. ve V. asırlar (miladi X-XI. asırlar) arasında yaşamış ve muhtemelen 449/1057 yılından kısa bir süre sonra vefat etmiştir.

1.2. İbnü't-Tahhân'ın Mûsikî Kültürü

Müellifle ilgili günümüze ulaşan kaynakların yetersiz ve kimi zaman da hatalı bilgiler içermesinden dolayı hakkında yeterli malumata ulaşamasa da, kitabın muhtevsından onun müzik kültürü ve bu alandaki uzmanlığına dair bir takım bilgileri çıkarmak mümkündür. Ayrıca kitabında, müellifin bestekârlık ve şarkılar konusundaki yüksek tekniğine işaret eden bazı bilgiler de bulunmaktadır.

İbnü't-Tahhân'ın Fâtımî sarayında mûsikî sanatı açısından özel bir yeri vardı. Kurtubî'nin anlatımına göre İbnü't-Tahhân bestekârlık sanatında bir efsanedir ve dönemin Mısır bestelerinin çoğu İbnü't-Tahhân'a aittir. Vezir Yâzûrî, İbnü't-Tahhân'ı her daim himaye etmiş ve onu cariyelerine mûsikî öğretmek için

³ Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, ed. Eckhard Neubauer (Frankfurt: Institute for the History of Arabic-Islamic Science, 1990), 113.

⁴ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 147.

⁵ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 79.

⁶ Ebû'l-Kâsım Kemaleddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb*, thk. Süheyl Zekkar (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 10: 4624.

⁷ Yaptığımız araştırmalar sonucunda, Kurtubî'nin zikrettiği bu eserle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır.

⁸ Ali b. Saîd el-Mağribî, *Nücümü'z-Zâhira fi Hulâ Hazreti'l-Kâhire* (Kahire: Matbaatü Dâru'l-Kütüb, 1970), 315-316.

⁹ Yâzûrî hakkında bilgi için bkz. Abdülkerim Özeydın, “Müstansır-Billâh el-Fâtımî”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 119-121.

¹⁰ Murat Öztürk, “Zâhir el-Fâtımî”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 88-89.

görevlendirmiştir. Kitaptaki birçok yerde yine şuna işaret edilmektedir ki; yöneticiler ve dönemin müsikîşinasları, şarkı ve bestekârlıkla ilgili hususlarda İbnü't- Tahrân'a danışmış, onun görüşlerine büyük önem vermiştir. Müellif özellikle Halife Zâhir'den yakın ilgi görmüştür. Halife onu sohbet meclisine almış ve diğer müsikîşinaslardan üstün tutmuştur. Zâhir, ayrıca İbnü't-Tahrân'a Fâtîmî Sarayındaki çocuklara ve cariyelere müsikî eğitimi verdirmiştir.¹¹

Kitabından edindiğimiz bilgilere göre İbnü't-Tahrân, daha küçük yaşta Mısırlı müzik hocalarından müzik eğitimi almıştır. Bunlardan birisi çocukken şarkı öğrendiğini söylediği İbn Temâme'nin kölesi Şücâ'dır.¹² Ancak müsikî de asıl hocası, babası Ebû Muhammed b. et-Tahrân'dır.¹³

Müellifin babası Ebû Muhammed b. et-Tahrân, iyi bir bestekâr ve profesyonel bir müzisyendi. Müellif, müsikî konusunda babası dışında kimseye itimat etmediğini ve onun izinden gittiğini belirtmiştir. Müellif, babasının iyi bir müsikî hocası olduğuna dair eserinde bazı anekdotlara yer vermiştir.¹⁴ Yine bazı şairlerin müzik ve bestekârlık konusunda müellifin babasını methetmesi de, onun bu konudaki üstünlüğüne delalet etmektedir.¹⁵

İbnü't-Tahrân müsikîşinas bir aileye mensuptu. Babasının etkisi ile müsikîye yönelmiş ve bu alanda meşhur olmuştur. Ailesinden bir başka meşhur müsikîşinas da Ebû Abdullah b. et-Tahrân'dır. Bu sebeple onun müsikîde üstün bir yetenek olması ve akranları arasında kendini göstermesi gayet doğal bir durum olsa gerektir. İbnü't-Tahrân'ın müsikî sanatındaki yeteneği ve bilgisi dönemin sanat çevrelerinin de ilgisini çekmiştir. Nitekim dönemin şarilerinden Abdü'l-Muhsin, Ebû'l-Meşkûri'l-Halebî, Ebû'l- Ğanâim Zeyd b. Ahmed, Bedî, Ebû'l-Hüseyn El-Kanû', Mufaddal b. Said el-Mağribî gibi daha birçok şair, onu yazdıkları şiirlerde methetmişlerdir.¹⁶

Profesyonel bir müzisyen olan İbnü't-Tahrân, Fâtîmîler döneminde Mısırdaki yaygın olarak kullanılan neşîd türlerinde de farklı tarz ve yöntemler uygulamıştır. Mesela neşîd türlerinden birisi olan "müşhem" tarzında yaptığı bestelerinden birini örnek olarak kitabında zikretmiştir.¹⁷ Yine başka bir neşîd türü olan "ma'kûs"u ise kendisinin icat ettiğini ifade etmiştir.¹⁸

İbnü't-Tahrân'ın, ikâ' türlerinin kullanımı konusundaki maharetini ortaya koymasına bakıldığında, yine kitabında bazı önemli bilgiler bulunmaktadır. Örneğin müellif, İbrahim el-Mevsilî'nin çok sevdiğini aktardığı mâhûrî tarîkası ile ilgili şarkının az olduğunu ve Mısır'da bu türü uygulayan kimsenin olmadığını belirttikten sonra, kendisinin bu türde çeşitli besteler yaptığını ve farklı şekillerde uyguladığını ifade etmiştir.¹⁹ İbnü't-Tahrân, ayrıca meşhur ikâ' türlerinden olan hüsrevânî, tarhânî, humeyrî ve hafifü'l-hezec konusunda da uzman bir müzisyendi. Müellif, özellikle hafifü'l-hezec tarîkasının o dönem Mısır'da unutulduğunu ve uzun yıllar bu türü öğrenmek için çaba harcadığını, sonunda da hafifü'l- hezec'in uygulanma şeklini tespit ederek aslına uygun olarak ilk defa kendisinin icrâ ettiğini belirtmiştir.²⁰

2. *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* Hakkında

Fâtîmîler dönemi müsikîsi ile ilgili olarak hicri V. (m. XI.) asırda Fâtîmîler döneminde Mısır'da kaleme alınıp günümüze ulaşan tek eser olan *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzun*, hicri VII. (m. XIII.) asır sonlarına kadar *Camîu'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzun* adıyla bilinmiş ve bu isimle meşhur olmuştur. Nitekim bu eser, Ebû'l-Abbas el-Kurtubî'nin (ö. 656/1258) *Keşfü'l-Kınâ'*, İbn Said el-Mağribî'nin (ö. 685/1286) *Nücûmü'z-*

¹¹ İbnü't-Tahrân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 77-78.

¹² İbnü't-Tahrân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 79.

¹³ Eserin başlığında müellifin isminin yazılı olduğu ibare içerisinde İbnü't-Tahrân için, "Hasan'ın oğlu Muhammed" ifadesi geçmektedir. Bu sebeple müellifin babasının isminin Ebû Muhammed Hasan b. Et-Tahrân olma ihtimali bulunmaktadır. Ancak müellif eser içerisinde babasının ismini sadece Ebû Muhammed b. et-Tahrân olarak yazmıştır.

¹⁴ Bkz. İbnü't-Tahrân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 78-79.

¹⁵ İbn Bişr'in, müellifin babası ile ilgili beyitleri için bkz. İbnü't-Tahrân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 146.

¹⁶ Bkz. İbnü't-Tahrân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 147.

¹⁷ Neşîd ve türleri hakkında bilgi için bkz. İbnü't-Tahrân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 89-92.

¹⁸ İbnü't-Tahrân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 91.

¹⁹ İbnü't-Tahrân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 202.

²⁰ İbnü't-Tahrân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 206-207.

Zâhira fî Hulâ Hazreti'l-Kâhire, İbnü'l-Adîm'in (ö. 660/1262) *Buğyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb* adlı kitaplarında *Camiu'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* olarak geçmiştir.²¹

Endülüslü âlim Ahmet b. Yusuf et-Tifâşî (ö. 651/1253), *Müt'atü'l-Esmâ' fî İlmi's-Semâ'* adlı kitabında İbnü't-Tahhân'ın eserinden istifade etmiş, özellikle tarîkalar konusunda ve "Faslü'l-hitâb fî medâriki'l-havâs li-ülü'l-elbâb" adlı bölümde *Havi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*'dan çeşitli alıntılar yapmıştır.²²

XX. yüzyılın en önemli Arap mûsikîşinaslarından olan Muhammed Kâmil el-Hal'î (1870-1938), kaleme aldığı *Kitâbü'l-Mûsika's-Şarkî* adlı eserinde, İbnü't-Tahhân'ın ismini zikretmeksizin onun eserinden birçok alıntı yapmıştır.²³

Dr. Nasıruddin el-Esed (1922-2015) ise, 1960 yılında kaleme aldığı *el-Kıyân ve'l-Ginâ fî Asri'l-Câhilî* adlı eserinde, İbnü't-Tahhân'ın eserinin, özellikle cahiliye dönemindeki erkek ve kadın müzisyenlerin isimlerinin bulunduğu bölümlerinden istifade etmiştir. Esed, ayrıca *Hâvi'l-Fünûn*'un birinci makalesindeki "Cahiliye dönemi meşhur kadın mugannîler" başlıklı on dördüncü bölümünü, başında İbnü't-Tahhân'dan ve eserinden bahsettiği bir girişle birlikte, kitabının sonunda tahkikli olarak neşretmiştir.²⁴

Eser üzerine 1976 yılında neşredilmemiş bir tahkik çalışması yapan Zekeriya Yusuf, kitabın adı geçen "Güzel Sanatlar bölümü/539" katalog numarası ile kayıtlı olan ana nüshasının dışında, yine Dârü'l-Kütüb'de "Güzel Sanatlar Bölümü/32" numara ve "Güzel Sanatlar-Tal'at Bölümü/84" numara ile kayıtlı iki nüshasının daha olduğunu tespit etmiştir.²⁵ Zekeriya Yusuf daha sonra kütüphanede kayıtlı bu üç nüshanın da kayıp olduğunu, sadece 539 numarada kayıtlı olan kadim nüshanın eski bir mikrofilminin var olduğunu, tahkik çalışmasını da bu mikrofilm esas alarak yaptığını ifade etmiştir.²⁶ Yaptığımız kütüphane katalog taraması sonucuna göre *Havi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*'un, Kahire Dârü'l-Kütüb'ün veri tabanında Zekeriya Yusuf'un da belirttiği üzere üç adet yazma nüshası kayıtlıdır. Diğer taraftan Güzel sanatlar/539 numara ile kayıtlı kadim nüshanın 1362/ç numaralı mikrofilm dışında, halen kayıp olduğu gerekçesi ile yazma nüshaların hiç birisine de ulaşamamaktadır. Mevcut 1362/ç numaralı mikrofilmin bir kopyası da, Kahire'de Camiatü'd-Düveli'l-Arabî El Yazmaları Enstitüsü'nde bulunmaktadır.²⁷ 1990 yılında *Frankfurt Goethe Üniversitesi'ne* bağlı *Arap-İslam Bilimler Tarihi Enstitüsü tarafından*, Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Eckhard Neubauer editörlüklerinde bu mikrofilmin tıpkıbasımı gerçekleştirilmiştir. Tıpkıbasımın önsözünde de, eserin orijinal yazma nüshasının kayıp olduğu bilgisi verilmiş ve başka bir nüshasından söz edilmemiştir.²⁸ Basılan bu kitap dünyadaki birçok kütüphanede bulunmaktadır.

2.2. Eserin Fiziki Özellikleri

Havi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn'un mevcut yazma nüshası, 15x20 boyutunda olup 109 varaktan oluşmaktadır. Tıpkıbasımda varaklara sayfa numaraları verilmiş olup yazmanın ilk varağı eksik olduğundan sayfa numarası 3 rakamı ile başlamakta, son sayfasında ise 215 rakamı yer almaktadır. Varaklar çoğunlukla 15 satır olarak düzenlenmiş ancak bazı varaklar 14 satırdır. Eserde kısmen noktalama ve harekeleme yapılmıştır. İstinsah tarihi ve nâsih ismi ise bulunmamaktadır. Ancak tıpkıbasımın ön sözünde, bu nüshanın muhtemelen V./XI. asırda yazıldığı belirtilmiştir.²⁹ Eser papirüs kâğıtlarına yazılmış ve ciltlenmemiştir. İki

²¹ Bkz. Mağribî, *Nücûmü'z-Zâhira fî Hulâ Hazreti'l-Kâhire*, 315-3316; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb*, 4624; Abdülaziz b. Abdülcilil, "Medhal ilâ Kitâb (Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn)", *Internet Archive*, 122, erişim: 26 Mart 2019, https://archive.org/details/amalzahrani2002_hotmail_20170106_2037.

²² Muhammed et-Tancî, "et-Tarâiku ve'l-Elhânî'l-Mûsikiyye fî İfrîkiyyi ve'l-Endülüs", *El-Ebhâs* 21/2-3-4 (1968): 93-116; İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, VIII.

²³ Muhammed Kâmil el-Hal'î'nin kaynak göstermeksizin yaptığı bu alıntılar için bkz. Muhammed Kâmil el-Hal'î, *Kitâbü'l-Mûsikâ's-Şarkîyye* (Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2012), 41-43, 83-84, 121-128, 137-139, 141-142.

²⁴ Nasruddin el-Esed, *El-Kıyân ve'l-Ginâ fî'l-Asri'l-Câhilî* (Beyrut: Dâru's-Sâdir, 1960), 271-281.

²⁵ "حاوی الفنون وسلوة المحزون", erişim: 29 Nisan 2019,

<http://41.33.22.69/uhtbin/cgiisirs.exe/?ps=hkR1cAqBbi/ELDAR/244820008/123>.

²⁶ Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. İbnü't-Tahhân, *Havi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, thk. Zekeriya Yusuf (Bağdat: Dâiratü'l-Fünûn'ül-Mûsikiyye, 1976), 3-4.

²⁷ Fuâd Seyyid, "Fihrisü'l-Mahtûtati'l-Musavvera", *Câmiatü'd-Düveli'l-Arabî- Ma'hedi'l-Mahtûtati'l-Musavvera* (Kahire: El-Maarifü'l-Âmmeti ve'l-Fünûni'l-Mütenevvia, 1964), 4: 51-52.

²⁸ Bkz. Editor's Introduction, İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, VIII.

²⁹ Bkz. Editor's Introduction, İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, VII.

makaleden oluşan yazmanın ilk makalesinde mukaddime bölümünden sonra, ikinci makalenin ise hemen başında, ilgili makalelerin içerisinde ele alınacak konu başlıkları ebcet harfleri ile sıralanarak bir nevi fihrist oluşturulmuştur.³⁰

Zekeriya Yusuf'un 1976 tarihli tahkik çalışmasında ve 1990 yılında mikrofilm esas alınarak gerçekleştirilen tıpkıbasımın önsözünde belirtildiğine göre, kütüphanede kaybolduğu belirtilen yazma eserin mikrofilme alınmadan önce bazı varakları, sebebini bilmediğimiz bir şekilde Abbâsî dönemine ait şiirlerin yer aldığı başka bir kitaba ait varaklarla karışmıştır. Ayrıca eserin varak tertibinde de bazı hatalar bulunmaktadır. Eser üzerine yaptığımız doktora çalışmasında, yazma nüshadaki hatalı varak tertibi konu bütünlüğü dikkate alınarak tarafımızca tashih edilmiş ve tezimizdeki tahkikli metin buna göre oluşturulmuştur.

2.2. Eserin Kaynakları

İbnü't-Tahhân'ın *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* isimli eserini kaleme alırken yararlandığı kaynaklar ise maddeler halinde sıralayacak olursak:

- Müellif, eserin mûsikînin mahiyeti ile ilgili bölümlerinde Eflatun, Pisagor, Öklid, Hermes, Artemidorus, Batlamyus gibi kadim Yunan filozoflarının eserlerinden yararlanmıştı.

- İbnü't-Tahhân'nın mûsikîye dair kendisinden önceki İslam filozoflarının telif ettiği eserlerin içeriğinden de haberdar olduğunu kitabın mukaddimesinde zikretmiştir.³¹ Eseri incelediğimizde de müellifin nazariyatla ilgili konularda başta Fârâbî, Kindî ve İbn Sinâ'nın mûsikîye dair eserlerinden istifade ettiği görülmektedir. Ayrıca enstrümanlarla ilgili konularda da İbn Hurdâzbih'in *Kitabü'l-Lehv ve'l-Melâhî* adlı eserinden yararlandığı anlaşılmaktadır.

- İbnü't-Tahhân'ın eserinde, Abbâsî döneminin en meşhur musikişinaslarından olan İshâk el-Mevsilî'nin günümüze ulaşmayan bazı eserlerinden istifade ettiğine işaret eden ifadeler de bulunmaktadır.³²

- Müellifin eserini telif ederken yararlandığı bir diğer kişi de Yunus el-Kâtib'dir. Nitekim müellif, Yunus el-Kâtib'in harflere göre sıralanmış 6300 şarkının, bestekârını, türünü vb. bilgilerini içeren bir kitabından bahsetmiştir.³³

- *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, telif yöntemi, konu başlıkları ve içeriği bakımından Ali el-Kâtib'in *Kemâlü Edebi'l-Ginâ* isimli eseri ile büyük benzerlikler göstermektedir. Ancak iki müellifin de aynı dönemde yaşadığı düşünüldüğünde hangi müellifin diğerinden istifade ettiği belirsizdir.

- İbnü't-Tahhân, kitabında mûsikî ve mûsikîşinaslarla ilgili olarak; el-A'şâ, Hasan b. Sabit, İbnü'r-Rûmî, Zü'r-Rimme, Küşâcim, el-Bahterî, Şerîf er-Radî, Ebû Nüvvâs, Nâcim, İbnü'l-Mu'tez, Eşceu's-Selmâ, Darfetü İbnü'l-Abîd gibi kendinden önceki şairlerin yanı sıra kendi döneminde yaşayan; Bedî, Ebû'l-Meşkûrî'l-Halebî, Ebû'l-Hüseyn El-Kanû', Ebû'l-Ganâim, Mütenebbî, Abdü'l-Muhsin es-Sûrî gibi şairlerin bazı beyitlerine de yer vermiştir. Bu yönüyle İbnü't-Tahhân'ın bu şairlerin divanlarından ya da bu beyitleri içeren çeşitli kaynaklardan istifade ettiği anlaşılmaktadır.

3. *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*'da Dönemlere Göre Meşhur Müzisyenler

İbnü't-Tahhân *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*'da, cahiliye dönemi ile Fâtımîler Dönemi arasında yaşamış beş yüze yakın meşhur müzisyenin isimlerini zikretmiştir. Müellif, ayrıca her dönem için erkekler, kadınlar ve memalikten (köleler) olan müzisyenleri ayrı başlıklar altında vermiş ve toplam yüz iki başlıktan oluşan kitabının yirmi bir konu başlığını bu isimlerin yer aldığı bölümlere ayırmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde, müellifin dönemlere göre ayrı ayrı isimlerini zikrettiği müzisyenler, müstakil başlıklar altında ve müellifin verdiği sıra ile zikredilecektir. Diğer taraftan bu isimler içerisinde mûsikî sanatına olan katkıları ile daha ön plana çıkmış olan ve kaynaklarda haklarında bilgi bulabildiğimiz isimlerle ilgili dipnotlarda kısa açıklamalara yer verilecektir.

³⁰ Bkz. İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 5-10, 160-162.

³¹ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 5.

³² Müellifin, İshâk el-Mevsilî'nin günümüze ulaşmayan eserlerinden istifade ettiğine delalet eden ifadeleri için bkz. İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 49, 201.

³³ Bkz. İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 37-38.

3.1. Cahiliye Dönemi (?- 610)

İslam literatüründe cahiliye dönemi, 610 yılında Hz. Muhammed'in peygamberlikle görevlendirilip İslam dinini tebliğ etmeye başlaması ile sona eren, Arapların İslamiyet'ten önce yaşadıkları dönemi ifade eder.

3.1.1. Câhiliye Dönemi Erkek Müzisyenler

İbnü't-Tahhân eserinde, cahiliye dönemi erkek müzisyenlerine dair toplamda on üç isim vermiştir.³⁴ Üzerinde ittifak edilen rivayetlere göre bu isimlerden ilkinin Cencebûr (جنجبور) olduğunu ifade etmişse de, kaynaklarda bu isme dair herhangi bir bilgi tespit edemedik. Müellifin verdiği diğer isimler ise sırasıyla; Alese zû Cedn (علس ذو جدن),³⁵ Alkemetü'l-Fahl (علقمة الفحل),³⁶ Cüzeyme b. Sa'd (جذيمة بن سعد),³⁷ Rabîa b. Harâm (ربيعة بن حرام),³⁸ el-Fahl (الفحل), Ramâm b. Hatâr (رمام بن الحطار), Nadr b. Hâris b. Kelede (نضر بن الحارث بن كعدة),³⁹ Rebâh b. el-Mu'teref (رياح بن المعترف),⁴⁰ Ebû Leheb (أبو لهب), İbn Ebî Debâkil (ابن أبي دبالك),⁴¹ Cemhiyyi (الجميحي),⁴² ve Ebû Büveyh'tir (أبو بويه).

Bu isimler arasında belki de en dikkat çeken isim Ebû Leheb'tir. Peygamberimizin amcası olan ve İslam dinine karşı en şiddetli mücadeleyi yürüten isimlerden biri olması sebebiyle kaynaklarda hakkında fazlaca malumat bulunmasına rağmen, İbnü't-Tahhân dışında Ebû Leheb'in mûsikîşinas bir kişilik olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Yine cahiliye dönemine konumlandığı Nadr b. Hâris, Ebû Leheb, Rebâh b. el-Mu'teref gibi bazı isimler, aynı zamanda İslamiyet dönemine de yetişmiş kimselerdir.

3.1.2. Câhiliye Dönemi Kadın Müzisyenler

İbnü't-Tahhân, cahiliye dönemi kadın müzisyenleri ile ilgili bölümde ise öncelik sırasına göre tasnif ettiği kırktan fazla isim zikretmiştir.⁴³ Bu isimlerden birçoğu, dönemin müzisyen cariyelerinden oluşmaktadır. İbnü't-Tahhân bazı cariyelerin hem efendisini hem de kendi isimlerini zikretmiş, bazılarını

³⁴ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 33.

³⁵ Asıl ismi Alese b. Hâris b. Zeyd b. Gavs el-Himyeri'dir. Himyeri krallığının meliklerinden olup miladi VI-VII. asırlarda yaşamıştır. Câhiliye dönemindeki Yemenli ilk mugannilerden olup sesi güzel anlamına gelen "Zû Cedn" lakabı ile tanınmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 1. Bs (Beyrut: Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1994), 4: 405-406.

³⁶ Adı, Alkame b. Abede b. en-Nu'mân el-Fahl et-Temîmî'dir (ö. 3/625 [?]). VI-VII. yüzyıllar arasında yaşamış Câhiliye devrinin meşhur şairlerinden olan Alkame, Temîm kabilesine mensuptur. Hakkında bilgi için bkz. Taceddin Uzun, "Alkame b. Abede", *DîA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 466-467.

³⁷ Asıl ismi, Cüzeyme b. Sa'd b. Amr b. Rabîa'dır. Sesi hoş ve güzel olduğu için "müstalik" lakabı ile tanınmıştır. Huzâa kabilesinin Beni Mustalik koluna mensup olup câhiliye döneminde yaşamış Huzâa kabilesinin ilk mugannilerindendir. Detaylı bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 4: 368; Hayruddin ez-Ziriklî, *El-A'lâm*, 15. Bs (Beyrut: Daru'l-İlmî'l-Malayin, 2002), 7: 247.

³⁸ Rabîa b. Haram, Peygamberimizin dördüncü kuşak dedesi olan Kusay'ın üvey babasıdır. Bilgi için bkz. Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, thk. Halil Şehâde (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 2: 399.

³⁹ Adı, Nadr b. Hâris b. Alkame b. Kelede el-Kureşî'dir (ö. 2/624). Kureyş kabilesinin en zengin ve soylularındandır. Ticaret maksadıyla gittiği Hîre ve İran'da üd icrası ve ginâyî öğrenmiş, o bölgelerden şarkıcı cariyeleri beraberinde Mekke'ye getirmiştir. Müşrikler içerisinde Hz. Peygambere karşı en şiddetli mücadeleyi veren isimlerden birisi olup mûsikî, şiir ve hatipliği İslam dini aleyhine propaganda maksadıyla kullanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. İrfan Aycan, "Nadr b. Hâris", *DîA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 280-281; Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Riyaz Zerkeli - Suheyl Zekkar (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 1: 139.

⁴⁰ Adı, Rebâh b. Amr b. Vehb b. el-Mu'teref'tir. Kureyş kabilesinin Fehrî koluna mensuptur. Mekke'nin fethi sırasında İslam'a girmiş ve nasb türünde güzel şarkı söylemesi ile meşhur olmuştur. Hakkında bilgi için bkz. İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğabe fi Marifeti's-Sahabe*, thk. Ali Muhammed Ma'vad Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1994), 2: 251; İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, 1. Bs (Beyrut: Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1994), 2: 375; İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 127-128.

⁴¹ Süleyman b. Ebi Debakil, câhiliye dönemi Huzaa kabilesinden bir şairdir ve hamaset türü şiirler söylemesi ile meşhur olmuştur. Bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 7: 211.

⁴² Ebû Dehbel Vehb b. Za'me b. Esed el-Cehmiyyi, Mekke ehliinden olup Kureysli şairlerden birisidir. Bilhassa aşk şiirleri söylemesi ile meşhur olmuştur. Bakır Şerif el-Kuraşi, *Hayâtü'l-İmâmü'l-Hasan b. Ali (a.s.) Dirâse ve Tahlîl* (Beyrut: Dâru'l-Belâğa, 1992), 2: 156.

⁴³ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 34-36.

ise; “*Yezîd b. Abdü’l-Müddân ve Abdü Amr b. Bişr’in cariyeleri*” örneğinde olduğu gibi sadece efendisine nispet etmekle yetinmiştir. Yine müellifin verdiği bu isimlerin bir kısmı, İslamiyet dönemine de yetişmiş ve hatta Müslüman olmuş kişilerden oluşmaktadır.

Müellife göre cahiliye dönemi ilk kadın müzisyenleri, Âd kavmi zamanında yaşadıklarına inanılan “Biâd (بعاد) ve Semâd (ثماد)” isimli iki kızdır.⁴⁴

İbnü’t-Tahhân’ın bu bölümde isimlerini zikrettiği diğer kadın cariyeler ise sırasıyla şunlardır: Ancehûr (عنجهور), Huzeyfe b. Bedr’in (حذيفة بن بدر) iki cariyesi,⁴⁵ Hâris b. Züheyr’in (الحارث بن زهير) iki cariyesi, Halid b. Kays’ın (خالد بن قيس)⁴⁶ cariyesi Vehrâm (وهرام), Hucr b. el-Hâris’in (حجر بن الحارث)⁴⁷ iki cariyesi Hind (هند) ve Furatnâ (فرتنا) ve Necranlı Abdü’l-Mesîh (عبد المسيح)’in cariyeleridir.⁴⁸

Müellifin bu bölümde zikrettiği diğer isimler ise sırasıyla şunlardır:⁴⁹ Yezîd b. Abdü’l-Müddân⁵⁰ (يزيد بن عبد الممدان) ve Abdü Amr b. Bişr’in (عبد عمرو بن بشر)⁵¹ cariyeleri, Ümmü Amr (أم عمرو), Abdullah b. Ced’ân’ın (عبد الله بن جدعان) iki ceradesi⁵² Zıbye (ظبية) ve Rebâb (الرباب), Hadramî’nin (الحضرمي) iki cariyesi Sirîn (سيرين)⁵³ ve onun kız arkadaşı, Abdullah b. Mikyas b. Adiy b. Sehm’in (عبد الله بن مقيس بن عدي ابن سهم) cariyeleri olan Esmâ (أسماء), Usme (عثمة), Katel (قتل) ve Büvhe (بوهة).⁵⁴

İbnü’t-Tahhân, Cebele b. el-Eyhem’in (جبلة بن الأيهم)⁵⁵ cariyeleri,⁵⁶ Esved b. el-Muttalib’in (الأسود بن) cariyesi, Amr b. Hâşim’in (عمرو بن هاشم) cariyesi Sâre (سارة),⁵⁸ el-Evsiyyîn’in (الأوسيين) cariyesi,⁵⁹ el-

⁴⁴ Bu iki kaynenin isimleri konusunda kaynaklarda ihtilaflar mevcuttur. Örneğin, “Nefâd ve Semâd, Biâd ve Teâd” gibi. Bu iki kayne ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Esed, *El-Kıyân ve’l-Ginâ’ fi’l-Asri’l-Câhilî*, 76-79.

⁴⁵ İsfahânî, *Eğânî*’de Huzeyfe b. Bedr’in sadece bir kaynesinden bahsetmiştir. Bkz. İsfahânî, *Kitâbü’l-Eğânî*, 17: 124.

⁴⁶ Adı, Halid b. Kays b. Malik b. el-Aclân el-Ensârî el-Hazrecî’dir. Ensardan olan Halid b. Kays Medîne doğumlu olup İslam’ı kabul etmiştir. II. Akabe Biatı’na, Bedir ve Uhud Savaşlarına Katılmıştır. Bilgi için bkz. Askalânî, *El-İsabe fi Temyizi’s-Sahabe*, 2: 212.

⁴⁷ İmrü’l-Kays b. Hucr olarak da bilinmektedir. Miladi 540 dolaylarında Necid’de doğmuş câhiliye dönemi meşhur şairlerindedir. Hakkında bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü’l-Eğânî*, 9: 55; Ahmet Savran, “İmrü’l-Kays b. Hucr”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 237-238.

⁴⁸ İbnü’t-Tahhân, *Hâvi’l-Fünûn ve Selvetü’l-Mahzûn*, 34.

⁴⁹ İbnü’t-Tahhân, *Hâvi’l-Fünûn ve Selvetü’l-Mahzûn*, 34-35.

⁵⁰ Câhiliye dönemi şairlerinden olup dönemin Yemen eşrafından Hâris b. Ka’b’ın oğullarındandır. Hakkında bilgi için bkz. Ziriklî, *El-A’lâm*, 8.185.

⁵¹ İsmi Amr b. Bişr b. Amr b. Mersed’dir. Câhiliye dönemi meşhur şairlerinden Turfa b. el-Abdi’nin eniştesidir. Hakkında bilgi için bkz. Esed, *El-Kıyân ve’l-Ginâ’ fi’l-Asri’l-Câhilî*, 279.

⁵² Cerade: Çekirge demektir. Câhiliye döneminin meşhur şairlerinden olan Abdullah b. Ced’ân’ın iki kaynesi Zıbye ve Rebâb, bu lakapla anılmaktaydı. Abdullah b. Ced’ân bu iki kaynesini Ümeyye b. es-Salt’a hediye etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü’l-Eğânî*, 8.449; Esed, *El-Kıyân ve’l-Ginâ’ fi’l-Asri’l-Câhilî*, 86-90.

⁵³ Müellif Hz. Peygamber döneminin ilk kadın mugannîlerinden olan “Sirîn”i Cahileye dönemine konumlandırmış ve Hadramî’nin cariyesi olarak bahsetmiştir. Ancak kaynaklarda Sirîn’in Mısır kralı Mukavkıs’ın Hz. Peygambere hediye olarak gönderdiği iki cariyeden biri olduğu aktarılmaktadır. Bkz. Ahmet Hakkı Turabi, “İlk Dönem İslam Dünyasında Müsikî Çalışmalarına Bir Bakış”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (1997): 227-232. Diğer taraftan İbnü’t-Tahhân eserinde İran kirası Ebravîz’in kaynelerinden olan “Sirîn” isimli bir kişiden daha bahsetmiştir.

⁵⁴ Adiy b. Sehm’in cariyeleri ile ilgili bilgi için bkz. Esed, *El-Kıyân ve’l-Ginâ’ fi’l-Asri’l-Câhilî*, 83-86.

⁵⁵ Ebû’l-Münzir Cebele b. el-Eyhem el-Gassânî (ö. 21/642’den sonra), Suriye’de hüküm sürmüş olan Gassânîler’in son hükümdarıdır. Hakkında bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Cebele b. Eyhem”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 184-185.

⁵⁶ Müellif, Cebele b. el-Eyhem’in cariyelerinin söylediği, güftesi Hasan b. Sabit’e ait olan bir şarkıyı burada zikretmiştir. *Eğânî*’de de geçen bu şarkı hakkında detaylı bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü’l-Eğânî*, 15: 108-113, 17: 114.

⁵⁷ Esved b. el-Muttalib’in künyesi Ebû Zem’a’dır. Hz. Peygamber’e ve İslam dinine karşı en şiddetli mücadeleyi sürdüren müşriklerden birisidir. Detaylı bilgi için bkz. Ebû Abdullah ez-Zübeyrî, *Kitâbu Nesebi Kureyş*, thk. E. Lévi Provençal (Kahire: Dâru’l-Maarif, 1982), 218.

⁵⁸ Amr b. Hâşim’in cariyesi Sare ile ilgili bilgi için bkz. Esed, *El-Kıyân ve’l-Ginâ’ fi’l-Asri’l-Câhilî*, 91-92.

⁵⁹ Mufaddal b. Seleme, bu cariyenin Medîne ahalisinden olan Evs kabilesine nispet edilen “el-Evsibe” olduğunu aktarmıştır. Hakkında bilgi için bkz. Mufaddal b. Seleme, *Kitâbu’l-Melâhi ve Esmâihâ*, thk. Ğattas Abdülmelik Haşebe (Kahire: el-Hey’etü’l-Misriyyetü’l-Âmme li’l-Kitâb, 1984), 12.

Ensâri'nin (الأنصاري) cariyesi, Abdullah b. el-Sâib el-Mahzumi'nin (عبد الله بن السائب المخزومي)⁶⁰ iki cariyesi,⁶¹ Abdullah b. Selâm'ın (عبد الله بن سلام)⁶² cariyeleri olan Kuraybe (قريظة), Fûratnâ (فرتنا) ve Hamîde (حميدة),⁶³ Seysâb'ın (السيصاب) kaynakları Suâd (سعاد) ve el-Fâria'nın (الفاعرة) ise cahiliye dönemi müzisyenleri olmakla birlikte İslamiyet dönemine de yetiştiklerini aktarmıştır.⁶⁴

Ayrıca müellif, İbn Za'ferânî'nin (ابن الزعفراني) risalesinde geçtiğini belirttiği; Alkame'nin (علقمة) cariyesi Menâse (مناسة), Hassân'ın (حسان) cariyesi Su'de (سعدة), Amr b. Mes'ade'nin (عمرو بن مسعدة)⁶⁵ cariyesi Mehdiye (مهديّة), Müsâhim b. Hedv'in (مهاهم بن هذو) cariyesi el-Fâria (الفاعرة), Kudâme b. Sulh'un (قدامة بن صلح) annesi Da'd (دعد) ve Ammar b. Menahib'in (عمار بن مناهب) cariyesi Zallâme'yi (ظلامة) de bu bölümde zikretmiştir. Müellif, İbn Zaferânî'nin bu kişilerin cahiliye dönemine ait olup olmadıklarını ise açıklamadığını ifade etmiş, kendisi de bu konuda bir yorum yapmamıştır.⁶⁶

Sonuç olarak İbnü't-Tahhân'ın cahiliye dönemi müzisyenlerine dair verdiği bu isimlerin birçoğu, başta *Eğânî* olmak üzere klasik müzik kaynaklarında bu şekilde bir tasnifle zikredilmemiştir. Dolayısıyla *Havî'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* bu konuda en kapsamlı bilgileri veren eser olarak kabul edilebilir. Nitekim Dr. Nasuriddin el-Esed, 1960 yılında kaleme aldığı *el-Kıyân ve'l-Ginâ fi'l-Asri'l-Câhilî* adlı eserinde, İbnü't-Tahhân'ın kitabından istifade etmiş ve kitabının sonunda da bu bölümü tahkikli olarak neşretmiştir.⁶⁷

3.2. İslamiyet'in İlk Dönemi (610-661)

İslamiyet'in ilk dönemi iki kısma ayrılır. İlk Hz. Muhammed'in 610 yılında peygamberliği ile başlayan ve O'nun 632 yılında vefatı ile sona eren Risalet dönemidir. İkinci bölümü ise, Hz. Ebû Bekir'in 632 yılında halife unvanıyla İslam devletinin başına geçmesi ile başlayıp, Raşit halifelerin dördüncüsü olan Hz. Ali'nin 661 yılında şehit edilmesi ile sona eren dönemi kapsar.

3.2.1. İslamiyet'in İlk Dönemi Erkek Müzisyenler

Havî'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn'da, İslamiyet'in ilk dönemi olan Hz. Peygamber ve Dört Halife dönemine ait on dört isim zikredilmiştir. Müellif, gelen rivayetlere göre İslam'ın ilk döneminde ilk defa şarkı söyleyen kişinin Tuveys (طويس),⁶⁸ ilk enstrüman çalan kişinin de Neşîd (نشيط)⁶⁹ olduğunu belirtmişse de, Saib

⁶⁰ Müellifin Câhiliye dönemine ait bir kişi olarak zikrettiği Abdullah b. es-Sâib b. Sayfî b. Âiz el-Mahzûmî, İslam'ı kabul etmiş ilk dönem Mekke ehlinde bir kişidir. Kur'an karisi olarak şöhret bulmuştur. Mekke'de vefat etmiştir. Hakkında detaylı bilgi için bkz. Askalânî, *El-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, 4: 89.

⁶¹ Müellif, bu iki kaynenin, Hamza b. Abdülmuttalib'in kestiği iki deve ile ilgili rivayetlerden bildiğini aktarmıştır. Bu haberle ilgili detaylı bilgi için bkz. Esed, *El-Kıyân ve'l-Ginâ fi'l-Asri'l-Câhilî*, 55-56.

⁶² Ebû Yûsuf Abdullâh b. Selâm b. el-Hâris (ö. 43/663-64), Medine'de yaşayan Yahudi kabilelerinden Benî Kaynuka'ya mensup olup dönemin Yahudi âlimlerindedir. Daha sonra İslam'ı kabul ederek Müslüman olmuş ve Abdullah ismini almıştır. Hakkında bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "Abdullah b. Selâm", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 134-135; Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, 1. Bs (Hindistan: Matabaatü Dâiratü'l-Maârifü'n-Nizâmîyye, 1908), 5: 249.

⁶³ İbnü't-Tahhân'ın, Abdullah b. Selâm'ın cariyeleri olarak verdiği Kuraybe ve Furatnâ, bazı kaynaklarda İbn Hadal'ın kaynakları olarak geçmektedir. Bkz. Esed, *El-Kıyân ve'l-Ginâ fi'l-Asri'l-Câhilî*, 90-91.

⁶⁴ İbnü't-Tahhân, *Havî'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 35.

⁶⁵ Ebû'l-Fadl Amr b. Mes'ade b. Said b. Savl, bazı kaynaklarda Abbâsiler döneminin meşhur yazar, şair ve edebiyatçılarından olup Halife Me'mûn döneminde devletin resmi yazışmalarından sorumlu olduğu ifade edilmektedir. Ancak müellif bu ismi câhiliye dönemi müzisyenleri ile ilgili bölümde zikretmiştir. Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdât*, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002), 14: 111; Abdurrahman Afîf, *Mu'cemü's-Şuarâ'i'l-Abbâsiyyin*, 1. Bs (Beyrut: Dâru Sâdir, 2000), 246.

⁶⁶ İbnü't-Tahhân, *Havî'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 35-36.

⁶⁷ Bkz. Esed, *el-Kıyân ve'l-Ginâ fi'l-Asri'l-Câhilî*, 271-281.

⁶⁸ Adı, Ebû Abdilmün'im Tuveys İsâ b. Abdillâh el-Medenî'dir (ö. 711). Mahzumoğullarının azatlısı olan Tuveys, Muhanneslerden olup kadınsı hareketleri ve renkli giyimi dolayısıyla kendisine Tuveys (tavuşçuk) lakabı verilmiştir. Hz. Osman'ın hilafeti döneminde müzikşinaslığı ile meşhur olmuştur. İskân'ın melodilere tatbiki ile uygulanan "el-ginâü'l-mutkan" adlı formu ilk defa icrâ eden kişinin Tuveys olduğu nakledilir. Hakkında bilgi için bkz. Ahmet Hakkı Turabi, "Medîneli Efemine Şarkıcı Tuveys", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* X/1 (2010): 41-65; Ahmet Hakkı Turabi, "Tuveys", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: 449-450; İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 3: 21, 4: 407.

⁶⁹ Aslen Farişi olup Abdullah b. Ca'fer'in azatlısıdır. Medine'de ilk şarkı söyleyen kişilerden birisidir. Emevî döneminin meşhur birçok müzisyeni, şarkıları ondan öğrenmiş ve onun özellikle Farsça olarak okuduğu şarkılarını Arapça'ya kazandırmışlardır. Detaylı bilgi için bkz. Hâşebe, *Mu'cemü'l-Mûsîka'l-Kebir*, 5.351.

Hâsir'in (سائب خاثر)⁷⁰ Tuveys'ten önce bu işe başladığını aktarmıştır. Onlardan sonra ise Garîz (الغريض)⁷¹ ve Ma'bed (معبد)⁷² gelmektedir. Ardından, müellifin sırasıyla Arap mûsikîsinin temelleri olarak vafettiği; Malik b. Ebi's-Semh (مالك بن أبي السمح),⁷³ İbn Aîşe (ابن عائشة),⁷⁴ Hüzeliyyi'l-Ekber (الهذلي الأكبر),⁷⁵ onun erkek kardeşi Hüzeliyyi'l-Asğar (الهذلي الأصغر), Ebû Tambure (أبو طنبورة), Bedîh (بديح), Nâfi' (نافع), Kirâm b. Ma'bed (كرام بن معبد) ve İbn Ebî Atîk'in (ابن أبي عتيق) mûsikî konusunda ünlü olduklarını ifade etmiştir.⁷⁶

Müellifin burada zikrettiği isimlerin birçoğu, Raşit Halifeler dönemi ve Emevîler döneminin meşhur mûsikîşinaslarıdır. Yine bu bölümde dikkatimizi çeken önemli bir husus da, birçok kaynakta muhannes (efemine) olarak geçen Tuveys'in, müellif tarafından muhanneslerle ilgili bölümde değil de bu bölümde zikredilmiş olmasıdır.

3.2.2. İslamiyet'in İlk Dönemi Kadın Müzisyenler

İbnü't-Tahhân eserinde, İslamiyet'in ilk dönemine konumlandığı on dokuz kadın müzisyen zikretmiştir. Çoğu cariyelerden oluşan bu müzisyenlerin bazısının isimlerini vermeyip efendisine nispet etmiştir. Ayrıca Yezîd b. Abdülmelik'in cariyesi Habbâbe örneği gibi, bu isimlerden bir kısmı yine kaynaklarda Emevî döneminin meşhur müzisyenleri olarak geçmektedir.

⁷⁰ Adı, Ebû Cafer Sâib b. Yesâr'dır (ö. 683). Aslen Fariş olup İslamiyet'in erken dönemlerinde İrân'dan getirilen bir köledir. Kaynaklarda zikredildiğine göre Medine'de ilk defa üd kullanan kişidir. Aynı zamanda Fariş melodik yapıları Arap şiirine uyarlayarak Arapça şarkı söyleyen ilk kişi de kendisidir. Detaylı bilgi için bkz. Turabi, "İlk Dönem İslam Dünyasında Mûsikî Çalışmalarına Bir Bakış", 233; İrfan Aycan, "İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, 172-173; Salih el-Mehdi, *El-Musika'l-Arabiyye Târihuha ve Edebühâ* (Tunus: Daru't-Tûniyye, 1979), 19; Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsika'l-Kebîr*, 3: 62-64; İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 8: 445.

⁷¹ İsmi Abdülmelik (ö. 714), künyesi ise Ebû Yezîd veya Ebû Mervân'dır. Ablât'ın azatlısıdır. Lakabı ise "taze" anlamında "Ğarîd" olup bu isimle meşhur olmuştur. Mekke'nin en meşhur mûsikîşinaslarından olan Ğarîd, önceleri İbn Süreyc'in hizmetinde olmuş, ondan mûsikî dersleri almış ve zamanla şöhretinin artmasından dolayı İbn Süreyc'in, onu yanından uzaklaştırdığı söylenmiştir. İbnü't-Tahhân'a göre 28 bestesi vardır. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 2: 573-582; İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 156-157.; Ziriklî, *El-A'lâm*, 4: 156; Cündî, *Min Târihu'l-Ğinâ-i İnde'l-Arab*, 36.

⁷² Adı, Ebû Abbâd Ma'bed b. Vehb el-Yaktînî'dir (ö. 744). Emevî döneminde yaşamış en meşhur mûsikîşinaslardan birisidir. Medine'de doğmuştur. Medineli mûsikîşinasların üstadı sayılan Ma'bed, İshâk el-Mevsilî başta olmak üzere sonraki mûsikî otoritelerinin icmâna göre Arap mûsikîsinin temeli olarak kabul edilen dört isimden birisidir. Detaylı bilgi için bkz. Fuat Günel, "Ma'bed b. Vehb", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27: 283; İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 14: 330; Cündî, *Min Târihu'l-Ğinâ-i İnde'l-Arab*, 5; Henry George Farmer, *A History Of Arabian Music* (London: Burleigh Press, 1929), 81; Salih el-Mehdi, *El-Mûsika'l-Arabiyye fî Numuvviha ve Tatavvuriha : Tarihen ve Edeben ve Bahsen* (Beirut: Dârü's-Şarkî'l-Arabi, 2003), 39; İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 156.

⁷³ Adı, Ebû'l-Velîd Mâlik b. Câbir b. Sa'lebe et-Tâî'dir (ö. 757 [?]). Emevî döneminin meşhur mugannilerindendir. Vaktini büyük ölçüde Ma'bed'le geçiren Mâlik, Emevî halifeleri II. Yezîd ve II. Velîd'den büyük ilgi görmüştür. İshâk el-Mevsilî'ye göre klasik Arap ğinasının temeli olan meşhur dört isimden birisidir. Detaylı bilgi için bkz. Fuat Günel, "Mâlik b. Ebi's-Semh", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27: 506; İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 5: 70-81; Cündî, *Min Târihu'l-Ğinâ-i İnde'l-Arab*, 22-28; İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 156.

⁷⁴ Adı, Ebû Cafer Muhammed b. Âişe'dir (ö. 743 [?]). Emevî döneminin meşhur şarkıcılarından olup Medine'de dünyaya gelmiştir. Hocası Ma'bed'in ardından dönemin en iyi müzisyeni olduğu söylenen İbn Âişe, çok iyi üd çaldığı, güzel sesi ve icrâ tarzıyla dinleyici üzerinde büyük bir tesir bıraktığı ifade edilir. Detaylı bilgi için bkz. Fuat Günel, "İbn Âişe", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 299; İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 2: 463-489; İrfan Aycan, "İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38/1 (1998): 184-187; Mehdi, *El-Musika'l-Arabiyye Târihuha ve Edebühâ*, 33-34; İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 156.

⁷⁵ Hüzeli'ler iki kardeştir. Büyük olan "Said", diğerine "Âl" denir. Said'in künyesi İbn Mes'ûd'tur. Çoğu zaman annesin nispet edilmiştir. Beni Kubey'de taş kırmakla meşğuldü. Sesi çok güzeldi, dolayısıyla Kureyşliler gelip şarkılarını dinlerdi. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 5: 46.

⁷⁶ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 36.

Müellifin bu bölümde isimlerini zikrettiği müzisyenler sırasıyla şunlardır:⁷⁷ Azzetü'l-Meylâ (عزّة الميلا),⁷⁸ Cemile (جميلة),⁷⁹ Abdullah b. Ca'fer'in (عبد الله بن جعفر) cariyesi, Ablât'ın (العبلات)⁸⁰ cariyesi Şüheyre (شُهَيْبَة),⁸¹ Ümmü Cafer (أم جعفر), Ebî Biâh'ın (أبي بعاح) cariyesi Sellame (سلامة),⁸² Yezîd'in (يزيد) cariyesi Habbâbe (حبابة),⁸³ Sellame'nin kız kardeşi Rayyâ (ريا), Sabâbetü'l-Medyeniyye (صباينة المدينة), Su'de (سعدة), Ebi Atîk'ın (أبي عتيق) hanımı, Ahdal'ın (الأخطل) cariyesi, Ümmü Cübeyr (وأم جبير), Rubeyhatü's-Semmasiyye (ربحة الشماسية),⁸⁴ Ebi'l-Arâkib'in (أبي العراقيب) cariyesi, Hard'ın (حرت) kızı Anân (عنان), Azzetü'l-Merzûkiyye (عزة المرزوقية) ve Ma'bed'in (معبد) kızı Bêsbâse (البسباسة).⁸⁵

3.2.3. İslamiyet'in İlk Dönemi Muhannes (Efemine) Müzisyenler

Havî'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn'da İslamiyet'in ilk dönem müzisyenlerinden olup muhannes (efemine) olarak vasfedilen on yedi isim zikredilmiştir.

Bu isimler sırasıyla şöyledir:⁸⁶ Hît ya da Heyte (هيت),⁸⁷ Delâl (الدلال),⁸⁸ Nâfi' (نافع),⁸⁹ Berdü'l-Füâd (برد الفؤاد), Nevmetü'd-Duhâ (نومة الضحى),⁹⁰ Darîfetü'n-Nüâs (طريقة النعاس), Fend (فند),⁹¹ Ebû Zeyd (أبو زيد), Rahha

⁷⁷ İbnü't-Tahhân, *Havî'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 36-37.

⁷⁸ Ensar'ın cariyelerinden olan Azzetü'l-Meylâ (ö. 705), hicri I. asırda Medine'de yaşamış Hicazın en eski kadın şarkıcılarından. Yüzü ve fiziki düzgün olup salınarak yürümesinden dolayı kendisine "meylâ" denmiştir. Çok güzel üd çaldığı söylenen Azzetü'l-Meylâ, Neşid ve Sâib Hâsir'in Medine'ye geldikleri zaman söyledikleri Farsça şarkıların nağmelerini öğrenmiş ve bu nağmelerle güzel besteler yaparak halkı kendine meftun etmiştir. Azzetü'l-Meylâ, yaklaşık 705 senesinde vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 17: 107-117; Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsika'l-Kebîr*, 4: 219-222; Aycan, "İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı", 1998, 164-165.

⁷⁹ Cemîle (ö. 710), Medine'nin iki büyük kabilesinden birisi olan Hazrec kabilesinden Benî Süleym'in azatlılarından. Hicri I. asırda yaşamış ve klasik Arap gınasının temeli olarak kabul edilmiştir. Kendinden önceki ve sonraki isimleri gölgede bırakacak kadar mûsikî sanatında bir otorite olarak görülmüştür. Detaylı bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 8: 353-385; Mehdi, *el-Mûsika'l-Arabiyye fî Numuvviha ve Tatavvuriha*, 16; Aycan, "İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı", 1998, 176-179; Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsika'l-Kebîr*, 2: 117-119.

⁸⁰ Ablât: Beni Ümeyye kabilesinin küçük bir koludur.

⁸¹ Bazı kaynaklarda adı "Şühde" olarak geçmektedir. Ağıtları ile meşhurdur. Şarkılarını hatasız söylerdi. Seçilmiş yüz şarkı arasında bir bestesi de bulunmaktadır. Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsika'l-Kebîr*, 3: 400-401.

⁸² Sellâme (ö. 748), Emevî döneminin meşhur müzisyen hanımlarındandır. Şarkı söylemeyi Ma'bed, Cemîle, İbn Âişe ve Malik b. Ebî's-Semh gibi devrin meşhur müzisyenlerinden öğrenmiş ve Medine'de şöhret bulmuştur. Sellâme, Emevî halifesi Yezîd b. Abdülmelik'in Habbâbe'den sonra en çok ilgi gösterdiği cariyesi olarak bilinir. Detaylı bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 8: 454-465; Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsika'l-Kebîr*, 3: 97-98; Aycan, "İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı", 1998, 183-184.

⁸³ Asıl adı Aliye'dir (ö. 724). Medine'li bir cariyeden dünyaya gelmiştir. Şarkıları çok güzel söyler ve güzel üd çalardı. Ona Habbâbe ismini ise, Emevî halifelerinden Yezîd b. Abdülmelik vermiştir. Sellâme ile birlikte Yezîd'in iki gözdesinden birisi olduğu söylenir. Rivayete göre Yezîd, Habbâbe'ye çok tutkun olup ona olan aşkıdan dolayı devlet işlerini bile ihmal etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 15: 85-100; Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsika'l-Kebîr*, 2: 150-151; Aycan, "İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı", 1998, 180-183; Mehdi, *El-Musika'l-Arabiyye Târihuhâ ve Edebühâ*, 27-28.

⁸⁴ İbn Âişe'nin hanımıdır. Dönemin meşhur şarkıcılarından.

⁸⁵ Bêsbâse: İslamiyet'in ilk döneminde yaşamış kaynelere dendir ve meşhur mugannî Ma'bed'in kızıdır. Hakkında bilgi için bkz. Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsika'l-Kebîr*, 1: 297.

⁸⁶ İbnü't-Tahhân, *Havî'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 37.

⁸⁷ Hît ya da Heyte. Hakkında bilgi için bkz. İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gabe fî Marifeti's-Sahabe*, 5: 395.

⁸⁸ İsmi Nâkit'tir. Künyesi Ebû Zeyd'dir. Medine'deki Benî Fehm sülalesinin kölelerindendi. İslamiyet dönemi ilk şarkıcılardandır. Muhannestir. Tatlı dilli güzel yüzlü olduğu için kendisine "Delâl" ismi verilmiştir. Bilgi için bkz. Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsika'l-Kebîr*, 5: 306-308.

⁸⁹ Adı Ebû Abdullah Nâfi' b. Tanbûre'dir. Medîneli şarkıcılardandır. Aslen Yemenlidir. Lakabı Nakş en-Nedâra'dır. İsfahânî kitabında birkaç yerde ayrıntısız olarak ondan bahsetmiştir. Seçkin yüz şarkılardan birisi ona aittir. Detaylı bilgi için bkz. Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsika'l-Kebîr*, 5: 334-336.

⁹⁰ Adı Habîb el-Muhannestir. Lakabı ise Nevmetü'd-Duha'dır. İslam'ın ilk döneminde Medine'de muhanneslerdendir. Hakkında bilgi için bkz. Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsika'l-Kebîr*, 2: 253.

⁹¹ Adı Fend, lakabı ise Ebû Zeyd'dir. Aişe binti Sa'd b. Ebi Vakkâs'ın azatlısıdır. Medine'de yetişmiş mugannîlerdendir. Muhannesler arasında zikredilir. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 17: 177; Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsika'l-Kebîr*, 4: 387.

(رحمة), Taraz (طراز), Şübeyb (شبيب),⁹² Sağîra (صغيرة), Ukbe (عقبة), İbrahim (إبراهيم), Zünkada (زنقطة), Fehme (فهمة) ve Abâdil (عبادل).

3.3. Emevîler Dönemi (661-750)

Emevîler, Raşid Halifeler döneminin (632-661) ardından Hz. Ali'nin 661 yılında şehit edilmesi ile İslam devletinin başına geçen Muaviye b. Ebî Süfyan'ın kurduğu, 750 yılında Abbâsîler tarafından yıkılana kadar da hilafet ve devlet yönetimini elinde bulunduran hanedandır.

3.3.1. Emevîler Dönemi Erkek Müzisyenler

İbnü't-Tahhân eserinde, Emevîler dönemi meşhur erkek müzisyenleri olarak on iki isim zikretmiştir.

Bu isimler sırasıyla şunlardır:⁹³ Yûnus el-Kâtib (يونس الكاتب),⁹⁴ Ömer el-Vâdî (عُمر الوادي),⁹⁵ Huneyn b. Belû' (حنين بن بلوع),⁹⁶ Dahmânü'l-Eşkar (دحمان الأشقر),⁹⁷ Atarrat (عَطَرَات),⁹⁸ ed-Dârimîyyi (الدارمي),⁹⁹ Ahmedü'n-Nasbî (أحمد النصبى),¹⁰⁰ Ebû'l-Feyyâd (أبو الفياض), İbrahim b. el-Heysem (إبراهيم بن الهيثم), Karârîd (قرايط), İbrahîm b. Cercis (إبراهيم بن جرجس), es-Salt b. el-Feyyâd (الصلت بن الفياض).

3.3.2. Emevîler Dönemi Kadın Müzisyenler

Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn'da, Emevîler dönemi meşhur kadın müzisyenleri olarak, toplam on sekiz isim yer almaktadır.

Bu isimler müellifin verdiği sıraya göre şöyledir:¹⁰¹ Hammâde İbnetü Ma'bed (حمادة ابنة معبد), İbn Tüffâha'nın (ابن تفاعحة) cariyesi Hasde (حسيده),¹⁰² Velîd'in (الوليد) cariyesi Nevvâr (نَوَّار), el-Hinfâ (الحنفاء), el-

⁹² Adı, Şebib b. Yezîd b. Cemra'dır. Müellifin müzisyen olarak zikrettiği bu isim aynı zamanda Emevî dönemi şairlerindedir. Hakkında bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 12: 462.

⁹³ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 108.

⁹⁴ Adı, Ebû Süleymân Yûnus b. Süleymân b. Kürd b. Şehriyâr el-Kâtib'dir (ö. 752 [?]). Emevî döneminin meşhur müzisyenlerinden olan Yunus el-Kâtib, Medine'de doğmuş ve orada hayatını sürdürmüştür. Entelektüel bir birikime sahip olan Yunus el-Kâtib, Ma'bed'in en kabiliyetli öğrencisi olduğu ve ondan en fazla eser nakleden kişi kabul edilir. Yunus el-Kâtib, aynı zamanda İslam dünyasında müzikîye dair ilk eser telif eden kişidir. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Hakkı Turabi, "Yûnus el-Kâtib", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 607-608; İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 4: 529-533; Cündî, *Min Târihu'l-Ğinâ-i İnde'l-Arab*, 29-35.

⁹⁵ Adı Ömer b. Davut b. Zâzân'dır. Dedesi Amr b. Osman b. Afvan'nın kölesiydi. Sesi çok güzeldi Vâdî'l-Kurâ'da şarkı söyleyen ilk kişidir. Vâdî'l-Kurâ sakinleri şarkıyı ondan öğrenmişlerdir. Harem bölgesine gelmiş ve buradaki müzikînaslardan ders alarak müzikî bilgisini geliştirmiştir. Emevî halifelerinde Yezîd'in yakınında bulundu ve ondan ilgi gördü. Detaylı bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 7: 62.

⁹⁶ Adı, Huneyn b. Belû' el-Hayrey'dir. Emevî döneminin şair ve mugannîlerindedir. Hire'de yaşamış olup Hristiyan'dır. Develerini Şamlı tüccarlara kiralarak geçimini sağladı. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 2: 560.

⁹⁷ Asıl ismi, Abdurrahman b. Ömer (ö. 782), künyesi ise Ebû Ömer'dir. Genelde "Sarışın Dehmân" diye adlandırılırdı. Hicri II. asırda yaşamış olan Dehmân, Ma'bed'in hizmetçilerinden olup müzikî sanatını ondan öğrenmişti. Rivayete göre müzik konusunda bir dâhidir. Detaylı bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 6: 305-312; Ziriklî, *El-A'lâm*, 3: 320; Aycan, "İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı", 1998, 191.1; İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 156.

⁹⁸ Atarrat, Ensar'ın kölelerindedir. Daha sonra Amr b. Avf'ın kölesi oldu. Mezine'nin kölesi olduğu da söylenir. Kendisi Medinelidir. Künyesi Ebû Hârûn'dur. İshâk el-Mevsîlî, onun güzel bir sesli olduğunu ve güzel şarkı söylediğini, aynı zamanda bir fakih ve Ku'ran karisi olduğunu söylemiştir. Şarkılarını irticali olarak söylerdi. Emevî dönemini mugannîlerinden olmakla birlikte Abbâsî halifesi Hârûnürreşîd zamanına kadar yaşamıştır. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 3: 212.

⁹⁹ Süveyd b. Zeyd oğullarındandır. Emevî halifelerinden Ömer b. Abülaziz döneminde yaşamıştır. Dönemin şairlerinden olmasının yanı sıra iyi bir müzisyendi. Hakkında bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 3: 33.

¹⁰⁰ Asıl adı Ahmed b. Üsâme el-Hemedânî'dir. Hicri I. asırda Irak'ta yaşamıştır. İslamiyet döneminin ikinci tabaka mugannîlerindedir. Nasb türünde ilk şarkı söyleyenlerden olduğu için Ahmedü'n-Nasbî olarak bilinmiştir. Şarkılarını genellikle çalarak icrâ eden ve bu yönüyle meşhur olan bir mugannîdir. Ahmedü'n-Nasbî, Emevî idarecilerinden Ubeydullah b. Ziyad'ın nedimlerindedir. Detaylı bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 6: 334; Cündî, *Min Târihu'l-Ğinâ-i İnde'l-Arab*, 172-174; Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsika'l-Kebîr*, 1: 101-102.

¹⁰¹ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 108-109.

¹⁰² *Kitâbü'l-Eğânî*'de İbn Tüffâha'nın cariyesi olarak "Hamide" ismi geçmektedir. İbnü't-Tahhân, bu ismi hatalı olarak yazmış olabilir. Bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 9: 52.

Hübeyra (الهييرة), Basbas (بصبص),¹⁰³ Denânîr (دنانيير), Mümennea (ممنّعة), Bezelü'l-Kebîra (بذل الكبيره), Zünkuda (زنقطة), Nazmü'l-Amyâ (نظم العمياء), Sanâdîd (صناديد), Lümeys (لميس), Ali'nin (علي) cariyesi Müteyyem (متيم), Kalemü's-Salihiyye (قلم الصالحية), Süleyman'ın (سليمان) cariyesi Acâib (عجائب), Sâhirü's-Sevdâ (ساحر السوداء) ve Kadîbü's-Sevdâ (قضيب السوداء).

3.3.3. Emevî Halifelerinden Müzisyen Olanlar

İbnü't-Tahhân eserinde, müstakil bir başlık altında Emevî halifelerinden üç tanesini müzisyen olarak vasfetmiştir.

Bu isimler sırasıyla; Yezîd b. Abdülmelik, (يزيد بن عبد الملك) Velîd b. Yezîd (الوليد بن يزيد) ve Mervân b. Hakem'dir (مروان بن الحكم). İsfahânî, müellifin saydığı bu üç halifenin yanı sıra Ömer b. Abdülaziz'i de müzisyen olarak vasfetmiştir.¹⁰⁴

3.4. Abbâsiler Dönemi (750-1258)

Abbâsî Devleti, Peygamberin amcası Abbas'ın soyundan gelen ve Emevî hanedanından sonra başa geçerek, hilafet ve devletin yönetimini beş asır elinde tutan Arap hanedanının kurduğu İslam devletidir. İbnü't-Tahhân Abbâsiler dönemine ait meşhur müzisyenleri erkekler, kadınlar, memalikten olanlar, halifeler ve halife çocukları olmak üzere müstakil başlıklar altında zikretmiştir. Ancak müellif eserini, XI. asırda Fâtımîler döneminde kaleme almış olmasından ve o dönemde Abbâsî Devleti halen varlığını sürdürmesinden dolayı müellifin verdiği isimler Abbâsîlerin kurulduğu miladi VIII. asırdan, eserin kaleme alındığı XI. asır ortalarına kadarki müzisyenleri kapsamaktadır.

3.4.1. Abbâsiler Dönemi Erkek Müzisyenler

İbnü't-Tahhân eserinde, Abbâsî dönemi erkek müzisyenleri ile ilgili toplam kırk sekiz isim vermiş ve onları öncelik sırasına göre dört gruba ayırmıştır. İlk grupta yer alan on bir isim sırasıyla şunlardır:¹⁰⁵ Sıyât (سياط),¹⁰⁶ Zeydü'l-Ensârî (زيد الأنصاري), Eş'abü'd-Dâmi' (أشعب الطامع), Abbâs (عباس), Ebû Merdâne (أبو مردانة), Ebû Zerkûr (أبو زركور), Abâdil (عبادل),¹⁰⁷ Muhammed Na'ce (محمد نجة), Ebû Cevzera (أبو جودرة), el-Kavârirî (القواريري), Saddârü'l-Mekkî (صدار المكي).

İkinci grup müzisyenler ise yirmi isimden oluşmaktadır. Bu isimler de sırasıyla şöyledir:¹⁰⁸ Hakemü'l-Vâdi (حكم الوادي),¹⁰⁹ Ebû Cündüb (أبو جندب), Muâz b. et-Tayyib (معاذ بن الطيب), İbn Câmî (ابن جامع),¹¹⁰ İbrahim

¹⁰³ Basbas: Medinelidir. Yahya b. Nefis'in cariyelerindendi. Güzel bir yüzü ve sesi vardı. İlk tabaka şarkıcılarından şarkıyı öğrendi. Bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 15: 22.

¹⁰⁴ Abdülcelil, "Medhal ilâ Kitâb (Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn)", 158.

¹⁰⁵ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 109.

¹⁰⁶ Asıl adı, Abdullah b. Vehb el-Mekkî'dir (ö. 785). Ancak daha çok lakabıyla yani Sıyât ismi ile tanınmıştır. Adı Abbâsiler döneminin meşhur müzisyenleri arasında zikredilen Sıyât, Yunus el-Kâtib'e öğrencilik yapmış, çok güzel bir sese ve iyi bir üd çalma yeteneğine sahip olmakla tanınmıştır. Dönemin meşhur müzikşinaslarından olan İbn Câmî'nin annesi ile evlenen Sıyât, İbn Câmî ile İbrahim el-Mevsilî'ye hocalık yapmıştır. Detaylı bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 6: 392-397; Cündî, *Min Târihu'l-Ginâ-i İnde'l-Arab*, 52-54; Mehdi, *el-Musika'l-Arabiyye Târihuâ ve Edebühâ*, 30.

¹⁰⁷ İsmi Abâdil b. Atiyye'dir. Kureyş kabilesinin nesebi kaybolmuş kölelerindendir. Hicri II. asırda yaşamıştır. Yunus el-Kâtib, Dehmân ve Sıyât'la çağdaş olup İslamiyet döneminin ikinci tabaka mugannîlerindendir. Detaylı bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 6: 356-374; Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsika'l-Kebîr*, 4: 90-91; Cündî, *Min Târihu'l-Ginâ-i İnde'l-Arab*, 161-163.

¹⁰⁸ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 109.

¹⁰⁹ Adı Ebû Yahya el-Hakem b. Yahy b. Meymun'dur (ö. 770). Emevî halifelerinden Velid b. Abdülmelik'in azatlısıdır. Şarkıyı Ömerü'l-Vâdî'den öğrenmiştir. Eğânî'de Emevîler dönemi birinci tabaka müzisyenleri arasında zikredilen Hakmeü'l-Vâdî'yi müellif Abbâsiler dönemi müzisyenleri arasında zikretmiştir. Hakkında detaylı bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 6: 480-486; Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsika'l-Kebîr*, 2: 227-228.

¹¹⁰ İsmi, Ebû'l-Kâsım İsmâîl b. Câmî' b. Abdillâh'dır (ö. 808). Mekke'de dünyaya gelmiştir. Abbâsî döneminin en meşhur müzikşinaslarından olan ve klasik ekolün temsilcisi sayılan İbrahim el-Mevsilî ile romantik ekolu temsil eden İbn Câmî arasında ciddi bir rekabet olduğu söylenir. İbrahim el-Mevsilî ve Fülehy b. Ebû'l-Avrâ ile birlikte, Hârûnürreşîd'in isteği üzerine klasik Arap müzikşinasının en seçkin yüz eserini belirleyen üç isimden birisidir. Deyalı bigi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 486-517; Ahmet Hakkı Turabi, "İbn Câmî", *Dîa* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 385-386; Âdil Bekrî, *Safiyüddîn el-Urmevî: Müceddidü'l-Mûsika'l-Abbâsî* (Bağdat: Vizâratü's-Sekâfe ve'l-Fünûn, 1978), 90.

el-Mevsilî (ابن (ابن Saġîrû'l-Ayn),¹¹³ (منصور ضارب زلزل) Mansûr Dârib Zelzel,¹¹² (فليح) Fûleyh,¹¹¹ (إبراهيم الموصلي),¹¹¹ (صغير العين), (مسكين) Miskîn, (أبو صدقة) Ebû Sadaka,¹¹⁴ (إسحاق بن إبراهيم الموصلي), (هشام بن جامع) Hişâm b. Câmî, (جندب الاسود) Cündüb'ül-Esved, (أبو عباد) Ebû Ubâd, (الرف مدني) er-Raffü Medenî, (أبو زكار الأعمى) Ebû Zekârû'l-A'mâ, (يزيد حوراء) Yezîd-ü Havrâ', (خزرج) Hazrec, (محمد بن) Muhammed b. Behrâm ve el-Yakdînî (اليقطيني).

Üçüncü grupta yer alan müzisyenler dokuz kişidir.¹¹⁵ Bu isimler de sırasıyla; el-Mehdî (المهدي), Kâsım b. Zünkada (قاسم بن زنقط), İsmâil b. Zünkada (اسماعيل بن زنقط), Mansûr b. Kurratü'l-Ayn (منصور بن قرة العين), Alleveyye (علوية),¹¹⁶ Muhârik (مخارق),¹¹⁷ Muhammed b. Büshunner (محمد بن بسختر), Amr b. Bâne (عمرو بن) el-Hafsiyyî'dir (الحفصي).¹¹⁸

Dördüncü grupta yer alan müzisyenler ise dokuz isimden oluşmaktadır. Bunlar da sırasıyla; Ebû Dûmâr (أبو طومار), Muhammed b. el-Heysem (محمد بن الهيثم), Muhammed b. İmrânü'l-Bermekî (محمد بن عمران)

¹¹¹ İsmi, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mâhân b. Behmen b. en-Nûsk'tür (ö. 804). Aslen Farisî olup 743 senesinde Kûfe'de dünyaya gelmiştir. Onun en önemli hocası Yunus el-Kâtib'dir. Abbâsî halifesi Hâdî-İlelhak döneminde Bağdat'a gitmiş ve hayatının büyük bir kısmını Abbâsî sarayında baş mugannî olarak yakın ilgi görmüştür. Arap mûsikisinde en büyük rakibi olan İbn Câmî'nin savunucusu olduğu romantik ekole karşılık, klasik Arap ekolünün savunucusu olmuştur. Özellikle sesinin genişliği ve parlaklığı dolayısıyla mûsikî tarihçileri tarafından Ma'bed'in ardından "muallim-i sâni" olarak kabul edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Hakkı Turabi, "İbrahim el-Mevsilî", *DîA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 322-323; Bekrî, *Müceddidü'l-Mûsîka'l-Abbâsî*, 100; Ahmet Hakkı Turabi, "İlk Koro Kurucusu ve Şefi İbrâhîm el-Mevsilî", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2005): 177-193. Henry George Farmer, *Târihu'l-Mûsîka'l-Arabiyye*, trc. Hüseyin Nassâr (Kahire, 1956), 101; İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 5: 106-171.

¹¹² Adı, Fûleyh b. Ebi'l-Avrâ (ö.818)'dir. Abbâsî döneminin ikinci tabaka meşhur mugannilerinden olan Fûleyh, mûsikî sanatındaki ustalığından dolayı kısa sürede Abbâsî saray müzisyenleri arasına girmiş, Abbâsî halifelerinden Vâsık ve Hârûn Reşîd'den yakın ilgi görmüştür. Hârûn Reşîd'in isteği üzerine, İbrahim el-Mevsilî ve İbn Câmî ile beraber klasik Arap mûsikîsinin en seçkin yüz eserini belirleyen üç isimden birisidir. Detaylı bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 4: 502-507; Cündî, *Min Târihu'l-Ginâ-i İnde'l-Arab*, 82-88; Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsîka'l-Kebîr*, 4: 384-386.

¹¹³ Zelzel (ö. 790), Hicri II. asırda yaşamış Abbâsîler döneminin en iyi üdilerindendir. Aslen Kûfe'li olan Zelzel'i, İbrahim el-Mevsilî Bağdat'a Abbâsî sarayına getirmiştir. Üd sazında "Vusta Zelzel" adı verilen perdeyi ilk defa kullanan kişidir. Kaynaklarda kendi döneminde ondan daha iyi üd çalan olmadığı kaydedilmiştir. Hakkında detaylı bilgi için bkz. Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsîka'l-Kebîr*, 5: 244-246; Mehdi, *El-Musika'l-Arabiyye Târihuhâ ve Edebühâ*, 75-76.

¹¹⁴ Adı, Ebû Muhammed İshâk b. İbrâhîm b. Mâhân (Meymûn) el-Mevsilî'dir (ö. 850). Babası, Abbâsî döneminin meşhur bestekârı İbrahim el-Mevsilî'dir. 767 senesinde Rey şehrinde doğmuştur. Abbâsî halifeleri Hârûnürreşîd, Emîn, Me'mûn, Mu'tasım, Vâsık ve Mütevekkil'den yakın ilgi ve takdir görmüş olan İshâk, babası İbrâhîm gibi mûsikîde klasik ekolün temsilcilerindendi. Üdün yanı sıra birçok çalgıyı ileri seviyede icrâ edebilmekte, ayrıca kendi kaleme aldığı şiirleri besteleme konusunda da yetenekliydi. 200'den fazla bestesi olduğu söylenen İshâk'ın mûsikî nazariyatına da önemli katkıları olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Hakkı Turabi, "İshâk el-Mevsilî", *DîA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 536-537; Bekrî, *Müceddidü'l-Mûsîka'l-Abbâsî*, 92; Sâmi Hâsîp Âbidîn, *El-İtticâhâtü'l-Efnâniyeti fî Kaşri'l-Me'mûn* (Beyrut: Dâru Mîrzâ, 1993), 91; İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 5: 175-285.

¹¹⁵ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 110.

¹¹⁶ İsmi, Ali b. Abdullah b. Seyf'tir (ö. 850). Abbâsî döneminin meşhur edip ve mûsikîşinaslarından olup aynı zamanda iyi üd icrâ ederdi. Abbâsî halifelerinden Vâsık, Alleveyne ile ilgili olarak; "İshâk'tan sonra en iyi icracı, Muhârik'ten sonra en güzel sesli, Ziryâb'dan sonra ise en iyi üdî" demiştir. Detaylı bilgi için bkz. Mehdi, *El-Mûsîka'l-Arabiyye fî Numuvviha ve Tatavvuriha*, 65; Âbidîn, *el-İtticâhâtü'l-Efnâniyeti fî Kaşri'l-Me'mûn*, 269-270; Öncel, *Ali el-Kâtib'in Kemâlû Edebî'l-Ginâ Adlı Eseri*, 132; Zirikî, *El-A'lâm*, 4: 303; İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 11: 226; İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 141-144.

¹¹⁷ İsmi, Ebû'l-Mehnâ Muhârik b. Yahyâ'dır (ö. 845). Abbâsî döneminin meşhur müzisyenlerinden olup Medine'de dünyaya gelmiş bir köleydi. Şarkıcı Âtike tarafından satın alınmış ve ilk mûsikî derslerini de Âtike'den almıştır. Daha sonra Abbâsî halifesi Hârûnürreşîd tarafından satın alınarak azat edilen Muhârik, Abbâsî sarayında baş mugannî olan İbrahim el-Mevsilî'nin talebesi olmuş ve ondan mûsikî eğitimi alarak kendini geliştirmiştir. Detaylı bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 18: 477-501; Mehdi, *el-Musika'l-Arabiyye Târihuhâ ve Edebühâ*, 72-74; Cündî, *Min Târihu'l-Ginâ-i İnde'l-Arab*, 125-131.

¹¹⁸ Adı, Amr b. Muhammed b. Süleyman b. Râşîd'dir (ö. 891). Yusuf b. Amr es-Sekaffî'nin kölesiydi. Abbâsîler döneminin meşhur müzisyenlerindendir. Mûsikîşinaslığından ziyade şair ve edip olarak ünlenmiştir. Halife Mütevekkilden yakın ilgi görmüştür. Amr b. Bâne, mûsikî konusunda özellikle dönemin meşhur mûsikîşinasları olan İbrahim b. el-Mehdî ve İshâk el-Mevsilî'den istifade etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 15: 178-189; Haşebe, *Mu'cemü'l-Mûsîka'l-Kebîr*, 4: 289-290.

(البرمكي), Ebû Şeyh (أبو شيخ), Hâlidü'l-Mekkî (خالد المكي), el-Bündük (البندق), Ahdaru'l-Ayn (أخضر العين), el-Bâhiliyyi (ابن العجوز), Ibnü'l-Acûz'dür (ابن العجوز).¹¹⁹

Müellifin dört gruba ayırarak isimlerini zikrettiği bu kırk sekiz müzisyenden birçoğu İsfahânî'nin *el-Eğânî*'sinde de geçmektedir. Bu isimler arasında Abbâsîler döneminde fazlaca şöhret bulmuş olanlar ise; Sıyât, Zeydül-Ensârî, Abâdil, Muhammed Na'ce, Hakemül-Vâdi, İbn Câmî, İbrahim el-Mevsilî, Zelzel, İshâk el-Mevsilî, Alleveyye, Muhârik, Amr b. Bâne'dir.

3.4.2. Abbâsîler Dönemi Kadın Müzisyenler

Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn'da, Abbâsîler dönemi kadın müzisyenler ile ilgili bölümde toplam on altı isim geçmektedir.

Bu isimler sırasıyla şöyledir:¹²⁰ Musa'nın iki cariyesi Gâdir (غادر) ve Dayf (ضيف), Şâribetü Fer'â (شاربية), İshâk'ın (إسحاق) cariyesi Muhârik (مخارق), Müteyyemü'l-Havlâ' (متيم الحولاء), Kalemü's-Safrâ' (قلم الصفاء), İbn Tahir'in (ابن طاهر) cariyesi Bezel (بزل), Kâtib Râşid'in (كاتب راشد) cariyesi Beyât (بيات), Ümmü Alî'nin (أم علي) kızı Ra's (الرأس), Ferîdetü's-Suğrâ (فريدة الصغرى), Haşfü'l-Vâdihîye (خشف الواضحية), Fühümetü's-Sevdâ (فهيممة السوداء), Zeynebül-Kübrâ (زينب الكبرى), Mesleme'nin (مسلمة) cariyesi Hüdâ (هدى), el-Mâlikî'nin (المالكي) kızı Âmine (آمنة), Min'atü's-Sevdâ (منعة السوداء).

Müellifin zikrettiği bu isimlerden en meşhur olanları, Ferîdetü's-Suğrâ ve İbn Tâhir'in cariyesi Bezel'dir. Diğerleri ise mûsikî kaynaklarında isimlerine pek rastlanılmayan kişilerden oluşmaktadır.

3.4.3. Abbâsîler Dönemi Memâlikten olan (Köle) Müzisyenler

İbnü't-Tahhân eserinde Abbâsîler dönemine ait memalikten olan dokuz erkek, on dokuz da kadın müzisyen zikretmiştir.

Erkeklerin isimleri sırasıyla şunlardır:¹²¹ Nâfiu'l-Hayr (نافع الخير), Ebû Kamil (أبو كامل), Feth (فتح), Sebat (سبط), Ma'bed (معبد), Muhârik (مخارق), Sürûr (سرور), Zerzûr (زرزور), Bedîh (بديح), Süleyman (سليمان), Abdâl (عبدال), Kamra (قمرة), Tanâb (طناب), Gargar (قرقر), Fülful (فلفل), Sağîr (صغير), Hüseynü'l-Ahval (حسين الأحوال), Selsel (سلسل), Meyyâh (ميتاح).

Kadınların isimleri ise sırasıyla; Bid'a (بدعة), Mülâhız (ملاحظ), Mülâh (مُلح), Fevz (فوز), Ğarâm (غرام), Enîs (أنيس), Radâd (رداد), Kalem (قلم), Neşvân (نشوان), Sâriye (سارية), Müniyye (منية), Meyyâha (مياحة), Miske (مسكة), ed-Dârimîyye (الدارمية), Zeyneb (زينب), İştîyâk (اشتياق), Hulve (حلوة), et-Tavîle (الطويلة), Râyyâ en-Nâciye'dir (رَبَا الناجية).¹²²

Müellifin memalikten olduklarını belirttiği bu isimlerin arasından, başta İsfahânî'nin *Eğânî*'si olmak üzere mûsikî kaynaklarda hakkında bilgi bulunan meşhur bir isim bulunmamaktadır. Bu isimlerin, Abbâsîler dönemine ait olsalar da, IX. asrın sonlarında (ö. 967) vefat eden İsfahânî ile İbnü't-Tahhân'ın eserini kaleme aldığı XI. asır arasında yaşamış kişiler olması da muhtemeldir.

3.4.4. Abbâsî Halifelerinden Müzisyen Olanlar

Müellif eserinde Abbâsî halifelerinden müzisyen olanları zikrettiği bölümde toplam on halife ismi vermiştir.

Bu isimler sırasıyla şöyledir:¹²³ Mehdî (المهدي), Hârûnürreşîd (هارون الرشيد), Emîn (الأمين), Me'mûn (المأمون), Mu'tasım (المعتصم), Vâsık (الواثق), Mütevekkil (المتوكل), Mu'tez (المعتز), Mu'tazid (المعتضد) ve İbrâhim b. el-Mehdî (إبراهيم بن المهدي).

İbnü't-Tahhân'ın aynı zamanda müzisyen olduklarını belirttiği bu halifelerden sadece dört tanesi İsfahânî tarafından da benzer şekilde vasfedilmiştir ki bunlar; Vâsık, Mu'tez, Mu'tezid ve İbrahim b. el-

¹¹⁹ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 110.

¹²⁰ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 110.

¹²¹ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 111.

¹²² İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 111.

¹²³ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 117.

Mehdî'dir. Ayrıca İsfahânî, müellifin müzisyen Abbâsî halifeleri arasında saymadığı Mustansır ve Mutemid'i de zikretmiştir.¹²⁴

3.4.5. Abbâsî Halifelerinin Kızlarından Müzisyen Olanlar

İbnü't-Tahhân eserinde, halifelerin erkek çocuklarından müzisyen olanlarla ilgili bir başlık açmış ancak eserin ilgili bölümü eksik olduğu için burada zikrettiği isimlere dair elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Diğer taraftan "Halife kızlarından müzisyen olanlar" başlığı altında ise tamamı Abbâsî halifelerinin kızlarından altı isim zikretmiştir.

Bu isimler ise sırasıyla; Mehdî'nin kızı Aliyye (عليّة), Hârûnürreşid'in kızları Ümmü Ebîhâ (أم أبيها) ve Hamde (حمدة), İsâ b. Ali'nin kızı Ümmü Abdullah (أم عبد الله), Ali b. el-Mehdî'nin kızı Leylâ (ليلى), Abdullah b. Mûsâ'nın kızı Fâtîma'dır (فاطمة).¹²⁵

3.5. İhşîdîler Dönemi (935-969)

İhşîdîler, Mısır'da hüküm süren Tolunoğulları hanedanının 905 yılında yıkılması sonrasında yaşanan siyasi boşluğun ardından, 935 yılında Muhammed b. Togaç (935-946) tarafından kurulmasıyla başlayıp, 969 yılında Fâtîmîler tarafından yıkılana kadar hüküm süren Türk-İslam hânedanıdır.

3.5.1. İhşîdîler Dönemi Erkek Müzisyenler

Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn'da müellif, müstakil bir başlık altında Mısır'da Fâtîmîlerden önce kısa bir süre hüküm sürmüş olan İhşîdîler dönemine konumlandığı, on ikisi erkek ve dokuzu kadın olmak üzere toplam yirmi bir müzisyen ismi zikretmiştir.

Erkek müzisyenler sırasıyla şunlardır:¹²⁶ Ebû'l-Kâsım el-Fârisî (أبو القاسم الفارسي), Ebû Bekir el-Enbârî (أبو بكر الأنباري), Hasan el-Deffâf (حسن الدقّاف), Ebû Ali b. el-Cezzâr (أبو علي بن الجزار), Ebû'l-Feth b. el-Hariyye (أبو الفتح بن الحرّية), Merzûku'l-Esved (مرزوق الأسود), İbn Masas ez-Zâmir (ابن مصص الزامر), el-Kâu'z-Zâmir (القاع الزامر), İbnü'l-Müneccim Tanbûrî (ابن المنجم طنبورى), Selmâ'nın kölesi Nahdîr (نحدير غلام سلما), el-Vâsitî (الواسطي) ve İbnü'l-Kûfî (ابن الكوفي).

3.5.2. İhşîdîler Dönemi Kadın Müzisyenler

İbnü't-Tahhân'ın, İhşîdîler dönemine ait olduklarını belirttiği kadın müzisyenler ise sırasıyla; Seken'in (سكن) cariyesi Tuhfe (تحفة), Velihâ el-Bağdadiye (ولهي البغداديّة), Sümeru'r-Rebabiyye (سُمر الربابيّة), Salfû's-Sağîra (الصغيرة صلف), Müşfik'in (مشفق) cariyesi Sittû's-Sigâr (ست الصغار), İnsafû's-Sevdâ (السوداء إنصاف), Neşvânü'r-Râkisa (نشوان الراقصة), Nağamü'l-Mâdrâniyye (نغم المادرائيّة), Tuhfetü'l-Cenkiyye (تحفة الجنكيّة)'dir.¹²⁷

Yaptığımız araştırmalara göre, İbnü't-Tahhân'ın verdiği bilgiler dışında İhşîdîler dönemi mûsikisine dair klasik kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almadığı gibi, bu dönem mûsikisi hakkında Arap mûsikî tarihçileri tarafından yapılmış herhangi bir çalışmaya da rastlamadık. Bu yönüyle *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, kısa bir süre tarih sahnesinde kalan İhşîdîler dönemi müzisyenlerinden bahseden tek kaynak olma özelliğine sahiptir.

3.6. Fâtîmîler Dönemi (909-1171)

Fâtîmîler Dönemi, İslam tarihinde 909 yılında Şii-İsmâililerin ilk imamı Ubeydullah el-Mehdî tarafından, ilk olarak Tunus merkezli kurulan ve 969 yılında Mısır'ı elinde bulunduran İhşîdîleri yıkarak merkezini Kahire'ye taşıması ile birlikte, hâkimiyet alanını Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya kadar genişleten Fâtîmî Devleti'nin, 1171 yılına kadar hüküm sürdüğü yaklaşık üç asırlık dönemi ifade etmektedir.

İhşîdîler dönemi ile ilgili olduğu gibi, Fâtîmîler dönemine ait müzisyenlerden bahseden tek kaynak olan *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*'da İbnü't-Tahhân, kendisinin de yaşadığı bu döneme konumlandığı müzisyenlerle ilgili "Mısırlı Erkek Müzisyenler", "Mısırlı Kadın Müzisyenler", "Mısır'da Memâlikten olan (Köle) Müzisyenler", "Şamlı Erkek Müzisyenler" ve "Şamlı Kadın Müzisyenler" olmak üzere

¹²⁴ Abdülcilil, "Medhal ilâ Kitâb (Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn)", 158.

¹²⁵ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 118.

¹²⁶ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 112.

¹²⁷ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 112.

beş müstakil başlık ayırmıştır. Ancak İbnü't-Tahhân'ın Fâtımîlerin hüküm sürdüğü dönemin ortalarında yaşamış olmasından dolayı, bu döneme ait verdiği müzisyen isimleri sadece Fâtımîlerin ilk iki asrını kapsamaktadır.

3.6.1. Fâtımîler Dönemi Mısırlı Erkek Müzisyenler

İbnü't-Tahhân *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*'da, Fâtımîler dönemi Mısırlı meşhur erkek müzisyenleri olarak toplam elli bir isim zikretmiştir.

Bu isimler sırasıyla şöyledir:¹²⁸ Abdullah el-Huveylâ (عبدالله الحويلاء), Şerîfü'r-Rassî (الشريف الرسي),¹²⁹ Muzaffer b. el-Huveylâ (مظفر بن الحويلاء),¹³⁰ Ebû Abdullah'ın (أبو عبدالله) kardeşi, el-Batal'in (البطل) kardeşi, en-Nizâm (النظام), Necmü'l-Bahtiyârî (نجم البختياري), İbnü'r-Resâilî (ابن الرسائلي), İbnü'l-Müfârî (ابن المفاري), Ebû Abdullah b. et-Tahhân (أبو محمد بن الطحان), Ebû Muhammed b. et-Tahhân (أبو محمد بن الطحان), Ebû'l-Kâsım Tâhir (أبو القاسم طاهر), Ebû Mürrati's-Sa'î (أبو مرة السعلي), Humâr b. Nihîr (خمار بن نحرير), İbnü'r-Râşidiyye (ابن الراشدية), el-Kibrîfî (الكبريتي), el-Vadvâd (الوطواط), el-Cellâdî (الجلادي), İbn Hard el-Belah (ابن خرط البلح), Hasen er-Radî (حسن الردي) ve onun oğlu Ali (علي), Müraccâ b. el-Huveylâ (مرجأ بن الحويلاء),¹³¹ Ahmedkâ (أحمدكا), İbnü'l-Bürâm (ابن البرم), Fâiku'r-Râikî (الرائقي فائك), Necâ b. el-Hannâk (نجا بن الخنّاق), el-İskâf (الإسكاف), el-Bürkânî (البركاني), İbnü's-Serâiyye (ابن السراعية), İbnü'ş-Şâmiyye (ابن الشامية),¹³² Nasîra (نصيرة),¹³³ el-Kuneyne (القنينة), İbnü'l-Kütebî (ابن الكتبي), Yuhannes (يحنس), İbnü'r-Rakkâme (ابن الرقامة), Hasen el-A'sar (حسن الأعسر), İbnü'n-Nasrâniyye (ابن النصرانية), İbn Mektûme (ابن مكتومة), el-Bennâ'nın (البناء) iki oğlu, İbnü'l-Cezzâr (ابن الجزائر), İbnü's-Sehmî (ابن السهمي), el-Kevvâz (الكواز), İbnü's-Sa'd el-Kaffâs (ابن السعد القفاص), en-Nevfilî (النوفلي), Humâr el-Bahnî (أبو علي بن الرسي), İbnü'l-Ferrâs (ابن الفراس), İbn Mürra (ابن مرة), el-Haşimî (الهاشمي), Ebû Ali b. er-Rassî (أبو علي بن الرسي), İbn Tâhir (ابن طاهر) ve bu kitabın müellifi Şeyh Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. et-Tahhân (ابن الطحان).

Müellif, bu bölümün sonunda bizzat kendi ismini kitabın müellifi olarak zikretmiştir. Ayrıca bu bölümde verdiği elli bir erkek müzisyen arasından başta babası Ebû Muhammed b. et-Tahhân olmak üzere, Şerîf Ebû'l-Kâsım er-Rassî, Muzaffer b. el-Huveylâ, Müraccâ b. el-Huveylâ, İbnü'ş-Şâmiyye, Nasîratü'l-Mugannî, gibi bazıları hakkında eser içerisinde bir kısım bilgilere yer vermiştir.

3.6.2. Fâtımîler Dönemi Mısırlı Kadın Müzisyenler

Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn'da, Fâtımîler dönemi Mısırlı meşhur kadın müzisyenleri olarak ise, elli sekiz isim zikretmiştir.

Bu isimler sırasıyla; Şekletü'l-Mu'tasimiyye (شكلة المعتصمية), Uteymetü'r-Riyâhiyye (عُتَيْمَةُ الرِّيَاحِيَّةِ), Savle (صَوْلَةٌ), Şerâre (شَرَارَةٌ), Yüsrâ (يُوسْرَى), Güneyme (غُنَيْمَةٌ), Bişru'n-Nâdiriyye (بِشْرُ النَّادِرِيَّةِ), Zarfü'l-Vezîriyye

¹²⁸ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 112-113.

¹²⁹ Fâtımîler döneminin meşhur müzisyen ve bestekârlarından olan Şerif Ebû'l-Kâsım er-Rassî, müellifin babası Ebû Muhammed b. et-Tahhân ve Ebû'l-Feth Muzaffer el-Huveylâ'nın çağdaşı olup Mısır'da yaşamıştır. Er-Rassî, şarkılarını üd çalarak söylerdi. İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 3.102.

¹³⁰ Muzaffer b. el-Huveylâ, Fâtımîler döneminin meşhur müzisyenlerinden olup Mısır'da yaşamıştır. Yine dönemin meşhur müzisyenlerinden olan ve İbnü't-Tahhân'ın çağdaşı Muraccâ b. Ebû'l-Feth el-Huveylâ'nın babasıdır. Muzaffer el-Huveylâ, dönemin meşhur müzisyenlerinden olan ve yakın arkadaşı Şerif Ebû'l-Kâsım er-Rassî ile mûsikî konusunda sürekli bir rekabet içerisinde olmuştur. Bkz. İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 77.100, 202-203.

¹³¹ Müraccâ b. el-Huveylâ da Fâtımîler döneminin meşhur müzisyenlerindedir. İbnü't-Tahhân'la aynı dönemde Mısır'da yaşamıştır. Müellifin kendisine rakip olarak gördüğü müzisyenlerden birisidir.. Bkz. İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 23.131, 206-207.

¹³² Adı Ebû'l-Hüseyn İbnü'ş-Şâmiyye'dir. Fatımîler dönemi meşhur müzisyenlerinden olup aslen Şamlıdır. İbnü't-Tahhân'ın bizzat tanıdığı bir isim olan İbnü'ş-Şâmiyye, bir süre Fatimî halifelerinden Mevlana el-Hâkim'in, Humus ve çevresine vali tayin ettiği Maziyyü'd-Devlet Nasrullah b. Bezzal'in sarayında müzisyen olarak bulunmuştur. Çok zeki bir müzisyen olup karşısındaki kişinin durumuna göre şarkı söylerdi. Detaylı bilgi için bkz. İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 29.45, 58, 101, 205.

¹³³ Fâtımîler dönemi müzisyenlerinden olan Nasîratü'l-Mugannî, daha ziyade Ebû Nasr İakabıyla tanınmıştır. Mısır'da yaşayan Nasîra, dönemin müzisyenlerinden olan İbnü'ş-Şâmiyye'nin yakın arkadaşıdır. Bkz. İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 29.

(ظرف الوزيرية), Şüeyratü'l-Vezîriyye (شُريرة الوزيرية), Sıyânetü'l-Yemeniyye (صيانة اليمنية), Sıyânetü'l-Akîliyye (مصابيح الرياحية), el-Hâle (الخالة), Cürâdetü'r-Revânîyye (جُرادة الرونية), Mesâbîhu'r-Reyhâniyye (مصابيح الرياحية), Zehvetü'l-Bağdâdiyye (زهوة البغدادية), Uddetü'l-Eftusiyye (عُدَّة الأُفطسيّة), Şüherü'l-Kâidiyye (شُهر القائدية), Şecvetü'l-Hadîdiyye (شجوة الحديدية), el-Esmeriyye (الأسمرية), Bedrüt-Tabbâle (بدر الطبالة), eş-Şükriyye (الشكرية), Ursü'l-Kumeyye (عُرس القُمية), Zevra'r-Rikâbiyye (زَوْر الركبانية), Tav'a (طوعة), Zînetü's-Sercûniyye (زينة السرجونية), Meânîye'l-Ebvâ (معاني الأبو), İshâkiyye (إسحاقية), es-Sevdâ'nü'l-Hâlikiyye (السوداء الحالكية), İbnetü Lü'lü' (ابنة لؤلؤ), İbnetü Nihîr (ابنة نحرير), el-Yûsufiyye (اليوسفية), el-Huveylâ'nın (الحويلاء) zevcesi el-Beyzâ (البيضاء), er-Reîs'in (الرئيس) câriyesi Bükûr (بُكور), el-Bekcûrî'nin (البكجوري) cariyesi el-Bağdâdiyye (البغدادية), Mülk er-Rassiyye (مُلْك الرسيّة), Zînetü'l-Kadîbiyye (زينة القضيبية), el-Kâbile'nin (القابلة) kızı Lezzet (لذّة), Melîke (ملیكة), A'sar Badne (بطنة أعصر), Şerâretü't- Tâhûtiyye (شارة التاهوتية), el-Mersadiyye (المرصدية), el-Bâbiliyye (البابلية), Vüddü'r-Rassiyye (وُدُّ الرسيّة), el-Yetîm'in (اليتيم) cariyesi Tarbe (طربة), Şemmâme (شمامة) ve onun arkadaşı el-Vezîriyye (الوزيرية), es-Sevdâ (السوداء), Cünha (جنحة), Kasîrû's-Sükker (قصير السكر), Sîtü'l-Hâkimiyye (سِيت الحاكمية), es-Sa'diyye (السعدية), en-Naîmiyye (النعيمية), el-Hirakiyye (الحرقيّة), Cehza (جحظة), el-Kâide (القائدة), Fâsikü'l-Harîtiyye (فاسق الخريطية), Kasasü'l-Eftusiyye (قصص الأُفطسية), İbnetü'l-Habbaze (ابنة الخبازة), el-Fiddiyye'dir (الفِدية).¹³⁴

3.6.3. Fâtîmîler Dönemi Mısır'da Memâlikten olan (Köle) Müzisyenler

İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*'da Fâtîmîler dönemi Mısırlı köleler arasında müzisyen olan yirmi beş kişi zikretmiştir.

Bu isimler sırasıyla şunlardır:¹³⁵ Bercivâ'nın (برجوان) kölesi Necâ (نجا), İbn Kumâme'nin (قمامة ابن) kölesi Vişâh (وشاح), Şüher'in (شهر) kardeşi Seâde (سعادة), es-Seyyide'nin (السيدة) kölesi Ehyef (أهيف), Bintü Mâye'nin (بنت مایة) kölesi Riyâd (رياض), Mürhefû'l- Kâidî (مرهف القائدي) kölesi Müfeddâ (مفدى), Fadl'in (فضل) kölesi Azîz (عزيز), İbn Hannûn'un (ابن حنون) kölesi Sâbir (صابر), Şeff' (شفيع), Takiyyi (تقي), Dînârü'l-Felekî (دينار الفلكي), Mukbil (مقبل), Bedî'in (بدیع) kölesi Mürhef (مرهف), Veliyyü'l-Ahd'in (ولي العهد) kölesi Temkîn (تمكين), es-Seyyide'nin (السيدة) kölesi Nuhîd (نحيد), Münkadü'l-Felekî (منقد الفلكي), Tarb'in (طرب) kölesi Mübeşşir (مبشر), el-Makdûde'nin (المقدودة) kölesi Reyhân (ريحان), Felek'in (فلك) kölesi Hevâ (هوى), Cevher'in (جوهر) kölesi İkbâl (إقبال), Cevher'in (جوهر) kölesi Dînâr (دينار), Nihîr'in (نحرير) kölesi Ehyef (أهيف), İbn Mukaşşir'in (ابن مقشر) kölesi Bişâra (بشارة), Seâdetü'r-Rikâbî (سعادة الركابي).

3.6.4. Fâtîmîler Dönemi Şamlı Erkek Müzisyenler

İbnü't-Tahhân eserinde Fâtîmîler döneminde Şam ve civarında müzisyenliği ile meşhur olmuş otuz dört erkek müzisyen zikretmiştir.

Bu isimler sırasıyla; Ali el-Hamzâvî (علي الحمزاوي), en-Nakkâş (النقاش), Muhassin (محسن), Akrü'l-Müdâm (عكر المدام), İbnü'l-Hakem (ابن الحكم), Ferah (فرح), Muhârib (محارب), Berakât (بركات), Üseyd (أسيد), Ğanâim (غنائم), el-Affif (العفيف), el-Müstehâm (المستهام), el-Akîra'nın (العقيرة) kölesi Nuceym (نُجيم), Ali el-Avvâd (علي العواد), Ebû Sa'd er-Rakkî (أبو سعد الرق), Ebû Turâb (أبو تراب), Berakâtü'd-Debîb (بركات الدبيب), İbnü'd-Debîb (ابن الدبيب), ez-Zefân (الزفان), el-Muğaffel (المغفل), Süveyke (سويكة), Alûse (علوسة), İbnü's-Sayyâd es-Sarîfi (ابن الصياد الصريفي), Şelkân (شلقان), en-Neşv (النشو), Ahmed el-Kavvâs (أحمد القوَّاس), Ğanâim el-Mâhûrî (غنائم المأهور), Za'rûra (زعرورة), Sürûrû'l-Bârid (سرور البارد), İbnü'l-Havvâs (ابن الخوَّاص) kölesi Necâ (نجا), Faddâlû's-Şemmâs (فضال الشمَّاس), Ali Asfûra (علي عصفورة), İbnü'l-Merâî (ابن المرعي), İbnü'l-Harâit'dir (ابن الخرائطي).¹³⁶

3.6.5. Fâtîmîler Dönemi Şamlı Kadın Müzisyenler

Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn'da müellif, Fâtîmîler döneminde Şam ve civarında müzisyenliği ile meşhur olmuş toplam otuz iki kadın müzisyenden bahsetmiştir.

Bu isimler sırasıyla şöyledir:¹³⁷ el-İskâfiye (الإسكافية), eş-Şibliyye (الشبلية), Zâde (زاد), Ebî İshâk'ın (أبي إسحاق) kızı Mihr (مهر), es-Sühmâniye (السحمانية), el-Bezzâiyye (البزاعية), el-İsbahâniye (الإسبهانية), İbnetü'l-

¹³⁴ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 114.

¹³⁵ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 115.

¹³⁶ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 116.

¹³⁷ İbnü't-Tahhân, *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, 116-117.

Assâra (ابنة العصاره), Ümmü Alî (أم علي), Müstadrif (مستطرف), Şevku'l-Ca'feriyye (شوق الجعفرية), ed-Dühâniye (الدخانية), el-Cevheriyye (الجوهريه), es-Semrâ' (السمراء), el-Erbaîniye (الأربعينية), el-Ferîde (الفريده), Kurabü'l-Bezzâliye (قرب البزالية), el-Bağdâdiyye (البغدادية), Bintü'l-Haramî (بنت الحرمي), Nügâşü's-Şevkiyye (الشوكية نغاش), ez-Za'ferâniyye (الزعفرانية), el-Cenâhiyye (الجناحية), Şücâ el-Bezzâliyye (شجا البزالية), Zenâmü Zâmira (زنام زامره), Rizâ (رضى), ed-Dübeybiyye (الدبيبية), el-Mâverdiyye (الماورديه), el-Alûsiyye (العلوسية), Bintü'd-Dübeybiyye (بنت البيروتيه), eş-Sühiyye (السحبه), Bintü't-Tarâifi (بنت الطرائفي), el-Beyrûtiyye'dir (البيروتية).

İbnü't-Tahhân'nın eserinde, Fâtımîler dönemine ait olduğunu belirttiği Şamlı erkek ve kadın müzisyenlerden müstakil başlıklar altında bahsetmesi, kendisini Mısırlı olmasına rağmen Fâtımîlerin Şam ve civarında nüfuz sahibi oldukları dönemde, o bölgelerde bir süre bulunduğuna delalet etmektedir. Nitekim eser içerisinde de Şam, Halep, Humus gibi bazı bölgelerde yaşanmış bir takım rivayetler aktarması, Fâtımîlerin Suriye bölgesi emiri Cafer b. Fellâh'la arasında geçen bir diyaloga yer vermesi ve İbnü't-Tahhân'ı metheden bazı şairlerin Halepli olması gibi durumlar da bu düşüncemizi destekler mahiyettedir.

Müellif, eserinde Fâtımîler döneminde hicvedilen müzisyenler arasında saydığı ve hiciv örneklerini paylaştığı Ahî Said el-Ebras, Muhassnü'l-Mugannî, İbn Nedîm ez-Zâmir, İbnetü'l- Assâra gibi müzisyenleri Fatımîler dönemi müzisyenlerinin isimlerini verdiği bu bölümde zikretmemiştir.

Sonuç

Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn adlı eser, X-XI. asırlar arasında Mısır'da (Fâtımîler dönemi) saray müzisyenlerinden olan İbnü't-Tahhân tarafından müziği bizzat icra edenler için kılavuz kitap olma iddiasıyla kaleme alınmıştır.

Eserin müellifi olan İbnü't-Tahhân hakkında klasik kaynaklarda yer alan bilgiler sınırlıdır. Ancak bazı kaynaklardan ve eser içerisinde yer alan bilgilerden, kendisinin Fatımîler döneminde yaşamış profesyonel bir saray müzisyeni olduğu, sarayda cariyelere ve çocuklara mûsikî eğitimi verdiği, Fatimî halifelerinin sohbet meclisinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan eser içerisinde aktarılan bazı rivayetler ve dönemin şairlerinin hakkında yazdıkları methiyeler müellifin, yaşadığı dönemde Mısır'daki en önemli mûsikîşinaslardan olduğunu göstermiştir. Müellif, profesyonel bir müzisyen olmanın yanında iyi bir bestekârdır. Diğer taraftan eser içerisinde verdiği bilgiler, bize müellifin nazari konulara da hâkim olduğunu hissettirmiştir.

Mûsikî sanatının ilmi yönünü ele alan seksen konu başlığı ve ameli yönünü ele alan yirmi iki konu başlığı ile *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*, mûsikî tarihi açısından önemli bir eserdir. Erken dönem mûsikî kaynakları arasında *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*'u farklı kılan en önemli özelliklerinden birisi, eserde beş yüze yakın müzisyenin isimlerinin zikredilmesidir. Müellif bu isimleri cahiliye dönemi erkek ve kadın müzisyenleri, Hz. Peygamber ve Raşid halifeler dönemi erkek ve kadın müzisyenleri ile muhannes (efemine) müzisyenler, Emevîler dönemi erkek ve kadın müzisyenleri, Abbâsîler dönemi erkek, kadın ve memalikten olan (köle) müzisyenler, Emevî ve Abbâsî halifelerinden ve halife çocuklarından müzisyen olanlar, İhşîdîler dönemi erkek ve kadın müzisyenleri, Fatımîler dönemi erkek, kadın ve memalikten olan (köle) müzisyenler olmak üzere dönemlere göre tasnif etmiştir. Müellifin zikrettiği bu isimlerin bir kısmı başta İsfahânî'nin *Eğânî'si* olmak üzere klasik mûsikî kaynaklarında adına rastlamadığımız kişilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* İslam tarihinde dönemlere göre meşhur müzisyenler hakkında en kapsamlı bilgileri veren eser olarak kabul edilebilir. Özellikle İhşîdîler ve Fâtımîler dönemi müzisyenlerinden söz eden başka herhangi bir kaynak bulunmaması, bu eserin değerini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Çalışmamızda müellifin zikrettiği bu isimler dönemlere göre tasnifli bir şekilde gösterilmiştir. Ayrıca bu isimler arasında İslam dünyasında mûsikî sanatına olan katkıları ile daha fazla ön plana çıkmış müzisyenler hakkında dipnotlarda kısa açıklamalarda bulunulmuştur.

Kaynakça

Abdülcilil, A. (t.y.). *Medhal ilâ Kitâb (Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn)*. Internet Archive. Erişim: 26 Mart 2019, https://archive.org/details/amalzahrani2002_hotmail_20170106_2037

- Âbidîn, S. H. (1993). *El-İtticâhâtü'l-Efnâniyeti fî Kaşri'l-Me'mûn* (C. 1-8). Dâru Mîrzâ.
- Affî, A. (2000). *Mu'cemü's-Şuarâi'l-Abbâsiyyîn* (1. bs). Dâru Sâdır.
- Askalânî, İ. H. (1908). *Tehzîbü't-Tehzîb* (1. bs, C. 1-12). Matabaatü Dâiratü'l-Maârifü'n-Nizâmiyye.
- Askalânî, İ. H. (1994). *El-İsabe fi Temyizi's-Sahabe* (1. bs, C. 1-8). Daru'l-Kütüb el-İlmiyye.
- Aycan, İ. (1998). İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXVIII, 155-194.
- Aycan, İ. (2006). Nadr b. Hâris. İçinde *DİA* (C. 32, ss. 280-281). TDV Yayınları.
- Bağdâdî, H. (2002). *Târihu Bağdât* (1. bs, C. 1-16). Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- Bekrî, Â. (1978). *Safiyüddîn el-Urmevî: Müceddidü'l-Mûsika'l-Abbâsî*. Vizâratü's-Sekâfe ve'l-Fünûn.
- Belâzürî, E. (1996). *Ensâbü'l-Eşrâf*, (R. Zerkeli & S. Zekkar, Thk.; C. 1-13). Darü'l-Fikr.
- Cündî, A. (1988). *Min Târihu'l-Ğinâ-i İnde'l-Arab*. Vizâratü's-Sekâfe.
- Esed, N. (1960). *El-Kıyân ve'l-Ğinâ' fi'l-Asri'l-Câhilî*. Dâru's-Sâdır.
- Farmer, H. G. (1929). *A History of Arabian Music*. Burleigh Press.
- Farmer, H. G. (1956). *Târihu'l-Mûsika'l-Arabiyye* (H. Nassâr, Çev.).
- Fayda, M. (1988). Abdullah b. Selâm. İçinde *DİA* (C. 1, ss. 134-135). TDV Yayınları.
- Fayda, M. (1993). Cebele b. Eyhem. İçinde *DİA* (C. 7, ss. 184-185). TDV Yayınları.
- Âbidîn, S. H. (1993). *El-İtticâhâtü'l-Efnâniyeti fî Kaşri'l-Me'mûn* (C. 1-8). Dâru Mîrzâ.
- Affî, A. (2000). *Mu'cemü's-Şuarâi'l-Abbâsiyyîn* (1. bs). Dâru Sâdır.
- Askalânî, İ. H. (1908). *Tehzîbü't-Tehzîb* (1. bs, C. 1-12). Matabaatü Dâiratü'l-Maârifü'n-Nizâmiyye.
- Askalânî, İ. H. (1994). *El-İsabe fi Temyizi's-Sahabe* (1. bs, C. 1-8). Daru'l-Kütüb el-İlmiyye.
- Aycan, İ. (1998). İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXVIII, 155-194.
- Aycan, İ. (2006). Nadr b. Hâris. İçinde *DİA* (C. 32, ss. 280-281). TDV Yayınları.
- Bağdâdî, H. (2002). *Târihu Bağdât* (1. bs, C. 1-16). Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- Bekrî, Â. (1978). *Safiyüddîn el-Urmevî: Müceddidü'l-Mûsika'l-Abbâsî*. Vizâratü's-Sekâfe ve'l-Fünûn.
- Belâzürî, E. (1996). *Ensâbü'l-Eşrâf*, (R. Zerkeli & S. Zekkar, Thk.; C. 1-13). Darü'l-Fikr.
- Cündî, A. (1988). *Min Târihu'l-Ğinâ-i İnde'l-Arab*. Vizâratü's-Sekâfe.
- Esed, N. (1960). *El-Kıyân ve'l-Ğinâ' fi'l-Asri'l-Câhilî*. Dâru's-Sâdır.
- Farmer, H. G. (1929). *A History of Arabian Music*. Burleigh Press.
- Farmer, H. G. (1956). *Târihu'l-Mûsika'l-Arabiyye* (H. Nassâr, Çev.).
- Fayda, M. (1988). Abdullah b. Selâm. İçinde *DİA* (C. 1, ss. 134-135). TDV Yayınları.
- Fayda, M. (1993). Cebele b. Eyhem. İçinde *DİA* (C. 7, ss. 184-185). TDV Yayınları.
- Günel, F. (1999). İbn Âişe. İçinde *DİA* (C. 19, s. 299). TDV Yayınları.
- Günel, F. (2003). Ma'bed b. Vehb. İçinde *DİA* (C. 27, s. 283). TDV Yayınları.
- Günel, F. (2003). Mâlik b. Ebî's-Semh. İçinde *DİA* (C. 27, s. 506). TDV Yayınları.
- Halî, M. K. (2012). *Kitâbü'l-Mûsikâ's-Şarkiyye*. Müessesetü Hindâvî.
- Haşebe, G. A. (2003). *Mu'cemü'l-Mûsika'l-Kebîr* (1. bs, C. 1-5). el-Meclisü'l-A'lâ li's-Sekâfe.

- İbn Haldûn. (1988). *Târîhu İbn Haldûn* (H. Şehâde, Thk.). Dâru'l-Fikr.
- İbn Seleme. (1984). *Kitabu'l-Melâhi ve Esmâihâ* (Ğ. Abdülmelik Haşebe, Thk.). el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb.
- İbnü'l-Adim, E. (1988). *Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb* (S. Zekkar, Ed.; C. 1-12). Dâru'l-Fikr.
- İbnü'l-Esir, C. (1994). *Üsdü'l-Ğâbe fi Marifeti's-Sahâbe* (A. M. M. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd, Thk.; 1. bs, C. 1-8). Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye.
- İbnü't-Tahhân, M. (1976). *Havi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* (Z. Yusuf, Thk.). Dâiratü'l-Fünûn'il-Mûsikiyye.
- İbnü't-Tahhân, M. (1990). *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* (E. Neubauer, Ed.). Institute for the History of Arabic-Islamic Science.
- İsfahânî, E. (1994). *Kitâbü'l-Eğânî* (1. bs, C. 1-25). Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabi.
- Kuraşi, B. (1992). *Hayâtü'l-İmâmü'l-Hasan bin Ali (a.s.) Dirâse ve Tahlîl* (C. 1-3). Dârü'l-Belâğa.
- Mağribî, A. (1970). *Nücümü'z-Zâhira fi Hulâ Hazreti'l-Kâhire*. Matbaatü Dâru'l-Kütüb.
- Mehdi, S. (1979). *El-Musika'l-Arabiyye Târihuhâ ve Edebühâ*. Daru't-Tûnisiyye.
- Mehdi, S. (2003). *El-Mûsika'l-Arabiyye fi Numuvviha ve Tatavvuriha: Tarihen ve Edeben ve Bahsen*. Dârü's-Şarki'l-Arabi.
- Öncel, M. (2017). *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Katib'in Kemâlü Edebi'l-Ğinâ Adlı Eseri*. Marmara Üniversitesi SBE Basılmamış Doktora Tezi.
- Özaydın, A. (2006). Müstansır-Billâh el-Fâtımî. İçinde *DİA* (C. 32, ss. 119-121). TDV Yayınları.
- Öztürk, M. (2013). Zâhir el-Fâtımî. İçinde *DİA* (C. 44, ss. 88-89). TDV Yayınları.
- Savran, A. (2000). İmruü'l-Kays b. Hucr. İçinde *DİA* (C. 22, ss. 237-238). TDV Yayınları.
- Seyyid, F. (1964). Fihrisü'l-Mahtûtatü'l-Musavvera. İçinde *Câmiatü'd-Düveli'l-Arabî- Ma'hedi'l-Mahtûtatü'l-Musavvera* (C. 4). El-Maarifü'l-Âmmeti ve'l-Fünûn'l-Mütenevvia.
- Tancî, M. (1968). Et-Tarâiku ve'l-Elhânî'l-Mûsikiyye fi İfrîkiyyi ve'l-Endülüs. *el-Ebhâs*, 21(2-3-4), 93-116.
- Turabi, A. H. (1997). İlk Dönem İslam Dünyasında Mûsikî Çalışmalarına Bir Bakış. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, 225-248.
- Turabi, A. H. (1999). İbn Câmî. İçinde *DİA* (C. 19, ss. 385-386). TDV Yayınları.
- Turabi, A. H. (2000). İbrahim el-Mevsilî. İçinde *DİA* (C. 21, ss. 322-323). TDV Yayınları.
- Turabi, A. H. (2000). İshâk el-Mevsilî. İçinde *DİA* (C. 22, ss. 536-537). TDV Yayınları.
- Turabi, A. H. (2005). İlk Koro Kurucusu ve Şefi İbrâhim el-Mevsilî. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 177-193.
- Turabi, A. H. (2010). Medîneli Efemine Şarkıcı Tuveys. *Çukurova Ünivetsitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 41-65.
- Turabi, A. H. (2012). Tuveys. İçinde *DİA* (C. 41, ss. 449-450). TDV Yayınları.
- Turabi, A. H. (2013). Yûnus el-Kâtib. İçinde *DİA* (C. 43, ss. 607-608). TDV Yayınları.
- Uzun, T. (1989). Alkame b. Abede. İçinde *DİA* (C. 2, ss. 466-467). TDV Yayınları.
- Ziriklî, H. (2002). *El-A'lâm* (15. bs, C. 1-8). Daru'l-İlmi'l-Malayin.
- Zübeyrî, E. (1982). *Kitâbu Nesebi Kureyş* (E. L. Provençal, Ed.). Dâru'l-Maarif.
- <http://41.33.22.69/uhtbin/cgisirsi.exe/?ps=hkR1cAqbBi/ELDAR/244820008/123>